

L'ESQUERRA ABERTZALE A LA TRANSICIÓ ESPANYOLA (1975-1982)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Treball Final de Grau
Pau Canal Farreny
Tutor: Agustí Colomines i Companys
Grau d'Història
Curs 2018-2019

Resum

Aquest treball tracta el paper que va tenir l'esquerra independentista basca durant els convulsos anys de la transició espanyola, des de la mort de del dictador Franco fins a la victòria electoral del PSOE l'any 1982. Durant aquesta etapa de la història, el País Basc va viure un procés particular de lluites que el convertiria en el principal focus polític i social d'oposició al nou ordre que s'estava implementant sota la denominada reforma. El treball se centra principalment en l'estratègia seguida per l'esquerra abertzale durant aquests anys, les divergències entre ETA (m) i ETA (pm), passant per l'Alternativa KAS i el naixement d'Herri Batasuna l'any 1978. També posa l'ull al debat entre la reforma o la ruptura i la construcció de la democràcia a l'estat espanyol amb els respectius processos electorals. El País Basc en particular i en conjunt tota Espanya van viure una època d'agitació social on la violència, també la de l'estat i de l'extrema dreta, tindria un paper fonamental en la política i la societat del moment.

Paraules clau: transició espanyola, esquerra abertzale, ETA, Herri Batasuna, violència, reforma, ruptura.

Abstract

This project is focused on the rol that the left independent basc wing took during the agitated years of the Spanish transition. This period of time starts with the death of the dictator Francisco Franco and finishes with the electoral victory of the PSOE ('Spanish socialist worker's party') i 1982. During this period of time the Basc country was living an special process of fights. For this reason, this country was going to become the principal polític and social focus of opposition in front of the new order that was being implemented under the so-called reform. The main focus of this project is the strategy used by the Ezker abertzalea ('left independent wing') during this years as well as the opositions between ETA (m) and ETA (pm). We will also take a look on the Alternativa KAS and the creation of Herri Batasuna in 1978. We would not forget to talk about the discusion between the reform and the interruption and the construction of the democracy in the Spanish State with its electoral process. In particular the Basc country and also Spain in general lived an episodi of social agitation where the violence took an important rol on the polítics and the society from that moment.

Key word: Spanish transition, ezker abertzalea, ETA, Herri Batasuna, violence, reform, interruption.

Índex

1. Introducció	p. 4-5
2. Estat de la qüestió	p. 5-6
2.1 Finals del franquisme. ETA i l'esquerra abertzale fins a la mort de Franco.	p. 6-11
2.2. Inici de la Transició. El nacionalisme basc fins a Txiberta 1977.	p.11-16
2.3. Primeres eleccions democràtiques.	p.16-20
2.4. La Constitució Espanyola (1978). El naixement d'Herri Batasuna.	p.20-24
2.5. Les eleccions generals de 1979 i l'Estatut d'Autonomia Basc.	p.24-28
2.6. De les eleccions municipals a l'aprovació de l'Estatut basc.	p.28-33
2.7. De les primeres eleccions autonòmiques fins al cop d'Estat.	p.33-37
2.8. ETA (pm) i ETA (m), diferències insalvables.	p.37-39
2.9. Any 1982, el PSOE guanya les eleccions i entra a governar.	p.39-42
3. Conclusions	p.42-44
4. Bibliografia	p.44-45

1. Introducció

La Transició és un fenomen recurrent per a la historiografia contemporània espanyola, és per això que se n'ha escrit molt, se n'ha parlat més i segueix gaudint de certa actualitat. Aquesta Transició Espanyola, que alguns anomenen Transició Democràtica, va ser dins la història espanyola un procés clau que ha marcat la societat i les persones fins avui en dia. Actualment, encara en seguim parlant, els historiadors i els polítics, als bars i al carrer, al Parlament o a les aules i a curt termini no sembla que hagi de perdre importància. Aquest treball se centrarà en aquesta etapa de la història, des del 1975, amb la mort del dictador, fins al 1982, amb la victòria socialista a les eleccions, però ho farà des d'un focus diferent. En comptes de tenir Madrid com a eix central dels esdeveniments, serà el País Basc qui gaudirà d'aquesta centralitat sovint robada.

Euskal Herria ("*país de llengua basca*"), incloent, doncs, Navarra dins el concepte, i, més concretament, l'esquerra abertzale¹, és el nucli d'interès del meu treball final de grau. Des del meu punt de vista, i en aquesta línia he volgut profunditzar coneixements gràcies a una bibliografia diversa, va ser al nord de l'Estat espanyol on les posicions partidàries a una ruptura amb el franquisme prengueren més força i adhesions. La Transició fou un procés complicat i violent, dirigit per personatges importantíssims del règim franquista que aconseguirien que la reforma fos acceptada per una àmplia majoria social arreu de l'Estat, menys a un indret. Al País Basc, només votaren que sí a la Constitució Espanyola 479.205 persones de les 1.552.737 cridades a les urnes. A Navarra, 182.207 de 361.243². Només els resultats de Galícia es poden aproximar en quant a abstenció. Molt s'ha discutit sobre la legitimitat d'aquests resultats, però si una cosa es fa evident és que a Euskal Herria hi havia altres propostes polítiques que gaudien de suport popular, una d'elles era la de l'esquerra abertzale.

Com veurem en aquest treball, el moviment polític que representa l'esquerra abertzale neix el desembre del 1958 amb la creació d'Euskadi Ta Askatasuna (ETA) per activistes desencantats amb el Partit Nacionalista Basc (PNB), provinents d'Ekin³. Els seus inicis com a organització tenien com a eix la lluita cultural de supervivència de l'euskera i les seves tradicions. Una dècada després ETA començaria a seguir una línia política on sorgirien els conceptes de "guerra popular" o "nacionalisme revolucionari" per tal d'enfrontar-se directament amb un règim dictatorial que rebria amb contundència els atacs de l'organització. Posteriorment, d'ETA sortirien altres organitzacions, atès que tingué moltes escissions, i el moviment abertzale es fraccionaria en diverses branques. Tanmateix, dins el món de l'esquerra abertzale s'integren moltes organitzacions amb praxis diferents que després veurem més detalladament, però que comparteixen uns mateixos objectius; la independència i el socialisme a Euskal Herria (incloent-hi les províncies sota dominació francesa), diferenciant-se així de l'independentisme conservador i cristià del PNB.

¹ Abertzale: POLÍT adj i m i f Nacionalista basc, especialment quan és partidari de la independència del País Basc. Una advocada 'abertzale'.

² <http://www.bcn.cat/estadistica/angles/dades/telec/ref/ref78/r22.htm>

³ Grup d'estudi fundat l'any 1952 que tenia com a finalitat redescobrir el nacionalisme basc partint de l'anàlisi de la història, la cultura i la llengua basca.

En qualsevol cas, com deia, l'objecte d'estudi essencial d'aquest treball serà la Transició espanyola. Malgrat que Euskadi serà l'eix, la Transició espanyola és un ens únic on les particularitats del nord formen part de tot el procés polític, són indestriables i així les tractaré. Explicaré el País Basc tot explicant Espanya i explicaré Espanya tot explicant el País Basc. Durant la recerca bibliogràfica he trobat desenes de llibres, articles o documents de rellevància per la temàtica del meu treball. Donades aquestes circumstàncies, he intentat seleccionar una bibliografia diversa, d'origen variat i enfocament heterogeni. La Transició, i més encara al País Basc, és un procés que ha rebut lectures i anàlisis molt diferents, per tant, la meva intenció serà plasmar aquestes visions dispars per fer d'aquest treball final de grau una eina útil per altres historiadors o persones interessades amb la matèria.

2. Estat de la qüestió

A l'hora d'iniciar un treball sobre el paper de l'esquerra abertzale durant la Transició espanyola es fa necessari fer una revisió sobre quins són els estudis que s'han realitzat i des de quines perspectives.

D'aquesta temàtica que he escollit per fer el treball, se n'ha escrit moltíssim i des de totes les òptiques possibles que el conflicte genera. De la Transició, com he dit, hi ha una extensa bibliografia i de l'esquerra abertzale també, particularment, de tot el que envolta a l'organització armada ETA. Donada aquesta circumstància he basat la meua recerca i la meua lectura en una desena de llibres que engloben tot el tema, i al mateix temps, he utilitzat llibres concrets per qüestions particulars.

Resumidament, l'obra central bàsica que explica detalladament els fets ocorreguts a Euskadi durant la Transició Espanyola és *Historia del nacionalismo vasco y de ETA, ETA en la Transición* publicada l'any 1994 de Francisco Letamendia, escriptor que havia estat militant d'Euskadiko Ezkerra (EE) primer i d'Herri Batasuna (HB) després. Per una aproximació general al tema, de caràcter cronològic i sense un debat teòric, es tracta d'un llibre essencial.

Pel que fa a ETA, hi ha una quantitat d'obres indefinida. Com a organització que genera reaccions molt irades he intentat cercar obres de caràcter imparcial, exceptuant-ne dues una per cada extrem. *ETA 1958-2008* d'Iker Casanova publicada el 2007 és un llibre referencial en la matèria. Explica ETA des del seu origen, sovint discutit, fins la seva evolució política i organitzativa passant per les principals accions armades del grup. D'altra banda, també he situat en la meua bibliografia del treball *ETA, la historia no se rinde* del professor Jose María Lorenzo Espinosa, que analitza l'organització des d'una perspectiva diferent, donant-li un enfocament marxista i enfrontant-se amb els intel·lectuals que després del franquisme abandonaren les tesis favorables a ETA. En contraposició, *ETA (1974-1984)* de Luciano Rincón, periodista, escriptor i militant antifranquista que s'oposaria frontalment a l'acció armada d'ETA. En el seu llibre es pot apreciar un llenguatge totalment agressiu envers l'esquerra abertzale i el seu paper en els anys de la Transició.

Finalment, per acabar de citar una part de la bibliografia utilitzada, he utilitzat bàsicament tres obres per estudiar la Transició espanyola. *El triunfo de la democracia en España (1969-1982)* de

Paul Preston, *La Transición treinta años después* editada per Carme Molinero i *Por qué fracasó la democracia en España* d'Emmanuel Rodríguez López. I el primer i el tercer llibre tenen tesis diferents del què va succeir durant aquells anys, per tant, aporten una visió oposada que enriqueix els coneixements que es puguin tenir sobre el tema. Pel que fa al llibre editat per Carme Molinero, es tracta la Transició de manera més teòrica i també és altament útil per analitzar-la amb la perspectiva històrica necessària.

Dit això, durant la meva recerca bibliogràfica he anat trobant obres menys conegudes que també han estat molt interessants d'estudiar com és el cas de *Transición y Melancolía* del doctor en Història Contemporània David Beorlegui Zarranz, que explica el període post Transició conegut com el *desencanto* analitzant principalment el paper dels moviments socials al País Basc durant aquesta convulsa etapa.

2.1. Finals del franquisme. ETA i l'esquerra abertzale fins a la mort de Franco.

Abans d'entrar de ple a la Transició, faré una aproximació des de finals dels anys cinquanta. En un context on el règim franquista comença a patir modificacions considerables amb la introducció de mesures liberalitzadores a l'economia i l'arribada del capital estranger, atret per l'estabilitat política i la mà d'obra abundant i barata, l'any 1958 es funda l'organització basca ETA⁴. Euskadi Ta Askatsuna neix per la inoperància política del PNB durant el franquisme.⁵ La passivitat del partit nacionalista tradicional, fundat el 1898, farà que una part del jovent militant basc busqui des d'aleshores altres camins on organitzar-se fora del PNB i el misticisme de Sabino Arana.⁶

ETA té un origen exclusivament abertzale però des d'un inici marca línies diferenciades amb el PNB. José Maria Garmendia diu "ETA nace con carácter aconfesional y propugnando la separación de los poderes espiritual y temporal, de la Iglesia y del Estado"⁷ i afegeix, "¿A quién puede convencer la Iglesia predicando en las Encíclicas los Derechos del Hombre si luego, indefectiblemente, apoya a los mayores opresores de la Humanidad?"⁸. Tanmateix, es parla d'ETA com un moviment d'alliberació nacional basc, no com una simple organització. Durant els primers anys, la militància seguirà sent majoritàriament cristiana i nacionalista, però ben aviat es posaran en relleu les divergències ideològiques i l'heterogeneïtat d'aquestes. La formació dels militants era un aspecte fonamental per ETA i durant aquesta es feien aproximacions a autors, textos i documents de tota mena.

A la primera Assemblea d'ETA (1962), es remarca la condició de moviment i no d'organització per l'alliberament d'Euskadi, sense més ideologia. En qualsevol cas, sí que s'anomena a ETA com

⁴ Iker Casanova, *ETA 1958-2008. Medio siglo de historia*, Tafalla, Txalaparta, 2007, p.15.

⁵ Luciano Rincon, *ETA (1974-1984)*, Barcelona, Plaza & Janes, p. 23.

⁶ Sabino Policarpo Arana Goiri (1865-1903) va ser un polític, escriptor i ideòleg considerat el pare del nacionalisme basc. Va ser el fundador del Euzko Alderdi Jeltzalea-Partit Nacionalista Basc.

⁷ Francisco Letamendia, *Historia del nacionalismo vasco y de E.T.A. Eta en el franquismo (1951-1976)*, Donostia, R&B Ediciones, p. 256.

⁸ *Ibidem*.

“un movimiento vasco revolucionario nacional, creado en la resistencia patriótica, e independiente de otro partido, organización u organismo. ETA, dentro del marco político, propugna para Euskadi la garantía de cierta y efectiva de los derechos del hombre...siempre que éstos no vengán a constituir un instrumento destinado a atentar contra la soberanía de Euskadi o implantar en ella un régimen dictatorial (sea fascista o comunista)”.⁹ Aquests seran els principis teòrics d'ETA fins a la cinquena assemblea, segurament, la més important de la seva història.

El 1959 el govern franquista aprovaria el Pla d'Estabilització, una aposta destinada a treure al país de la caòtica situació econòmica en què es trobava. Entre les mesures principals contemplades en el pla figuren la contenció de la despesa pública i la moderació salarial, decisions ambdós de marcat caràcter antisocial. Milions de treballadors espanyols es veuen obligats a emigrar a altres punts de l'Estat, principalment Catalunya, Madrid i Euskal Herria, com a l'exterior. El camp es va buidant en benefici de les ciutats que, en absència de política social alguna, creixen de forma desordenada creant immens bagatge de marginació i caos urbanístic. L'entrada de les remeses dels emigrants juntament amb les inversions estrangeres i el turisme mantenen la flota de l'economia espanyola. No obstant això, les tensions socials provocaran conflictes ininterromputs al llarg de tota la dècada.

Al País Basc, Garmendia resumeix la situació d'aquesta manera: “En la década de los sesenta, Euskadi conoce una nueva transformación quizá equiparable a la de principios de siglo. Las industrias llegan hasta los últimos rincones de Bizkaia y Gipuzkoa. En Álava y Navarra, la primacía del medio rural se verá sustituida por la industria y los servicios, extendiéndose incluso más allá de los cinturones industriales de sus respectivas capitales. Hablar de clase obrera vasca implica desde ahora referirse no sólo a la de la margen izquierda de la ría bilbaína, sino a la de Lazcano, Hernani, Lesaca, Llodio, Guernica o Durango (...) El desarrollo tiene lugar en condiciones anárquicas y en función de los intereses del gran capital, con nefastas consecuencias en el orden ambiental y humano. Contaminación, polución de los ríos, especulación del suelo, hacinamiento, etc., son desastres que acompañan la vida cotidiana del pueblo vasco en adelante.”¹⁰

L'Espanya franquista es remodelava econòmicament, però repressiva i socialment es mantenia igual d'inamovible que el 1939. Al País Basc, com a les altres nacions de l'estat espanyol, la pròpia cultura seguia perseguida i l'euskera quedava reduït a l'espai privat. ETA comença les seves activitats d'agitació cultural en un moment on el poble basc estava gairebé derrotat, on les esperances nacionals estaven totalment ensorrades i, per tant, en conseqüència, les seves primeres accions reivindicatives seran equiparables a grans bafarades d'aire fresc. En un inici, doncs, ETA representava el renaixement d'una cultura tocada de mort.

Durant aquests anys seixanta, també creixerien arreu de l'estat de l'estat les mobilitzacions obreres. L'antifranquisme estava perdent la por poc a poc. Una mostra de l'auge del moviment obrer seria la vaga d'Astúries l'any 1962 que començaria per un conflicte laboral menor i acabaria comportant mobilitzacions a altres 27 províncies espanyoles. ETA, aleshores la única representant de l'abertzalisme no conservador, començava a tenir militància molt influenciada per les tesis marxistes-leninistes. En aquest intent per definir-se, i després d'unes assemblees

⁹ *Ibidem*, p. 260.

¹⁰ José María Garmendia: *Historia de ETA*, Donostia, Haranburu-RB, 1995, p. 45-46.

gairebé anuals on en la tercera es començaria a parlar de lluita armada amb el quadern “Guerra revolucionaria: la insurrección en Euskadi”¹¹, entre els anys 1966-67 es produiria la cinquena assemblea d’ETA, també coneguda com a V Biltzar. En aquesta assemblea decisiva per la història de l’esquerra abertzale, s’aposta decididament per un nacionalisme revolucionari que “intenta realitzar la síntesis entre pueblo vasco (que desearía la liberación nacional) y clase trabajadora vasca (que desearía la liberación social)”¹². Aquesta cinquena assemblea d’ETA, però, es entesa com un procés molt més ampli que s’iniciaria el 1964 amb la tercera assemblea i finalitzaria el 1978 amb l’assassinat de José Miguel Beñaran, àlies Argala. Segons Iñaki Gil de San Vicente, el V Biltzar és un “período de creatividad estratégica lleno de diferencias, oposiciones y contradicciones que terminaban en escisiones. Sin embargo, [...] las contradicciones internas a ETA tendían a resolverse en la medida de los posible para continuar la lucha por la independencia y el socialismo”.¹³

Així doncs, ETA, que havia començat a caminar sense una ideologia social clara i amb el patriotisme com a única punta de llança, es declarava a partir de llavors nítidament socialista. En els anys del *desarrollismo*, doncs, el moviment obrer i l’antifranquisme sortiren de les tenebres. ETA, sobretot a partir del Procés de Burgos (1970), prendria un paper protagonista.

Abans d’això, l’any 1968 es produeix el primer assassinat de l’organització. Malgrat tenir encara una capacitat militar i organitzativa insuficient, des de la tercera assemblea ETA preconitzava la guerra revolucionaria entesa com “un conjunto de acciones de toda naturaleza (políticas, sociales, económicas, psicológicas, armadas, etc.) que tiende al derrocamiento del poder establecido en un país y su reemplazamiento por otro régimen, orden o sistema”¹⁴. Tornant als fets, el 7 de juny del 1968, en un control policial rutinari de carretera, Txabi Etxebarrieta, militant d’ETA, dispararia al Guardia Civil, José Pardines, que cauria mort. Posteriorment, el propi Etxebarrieta seria assassinat per les forces policials.

Aquell dia evidenciaria el primer exemple de l’estratègia política d’ETA, la d’acció-repressió acció. Txabi Etxebarrieta, mort amb 23 anys, passaria a ser el primer màrtir de la “revolució basca”. A més a més, no es tractava d’un simple militant, sinó un dels pensadors marxistes bascos més rellevants juntament amb Jose Etxebarrieta, el seu germà, i el no menys important Argala. Es pot dir que, a partir d’aquell moment, i trenta anys després del final de Guerra Civil, un conflicte armat entre dos bàndols tornava a les contrades basques.

Com deia abans, un altre any clau per ETA i el conjunt de la societat espanyola i basca seria el 1970. El Procés de Burgos, enmig d’un franquisme cada vegada més feble, dotaria a la causa basca i a ETA, particularment, d’una centralitat internacional fins aleshores impensable. Aquest procés judicial contra setze membres d’ETA iniciaria la veritable història de l’organització i, segons Josemari Lorenzo Espinosa, també la de la resistència basca.. L’historiador, fins i tot, compara aquell procés de Burgos de l’any 1970 amb el maig del 68 que visqueren els francesos

¹¹ Document intern d’ETA, de l’any 1964, que explicava les causes i particularitats de la «guerra revolucionària» contra Espanya per part del poble basc. A més a més, intentava assimilar les tàctiques militars seguides pel Front d’Alliberament Nacional d’Algèria.

¹² Lorenzo Espinosa, Josemari, *ETA la historia no se rinde*, Boltxe 2018, p. 66.

¹³ *Ibidem*, p. 57.

¹⁴ Editat per ETA l’any 1964, *Insurrección en Euskadi*, p. 4.

dos anys abans¹⁵. ETA presentaria al món, gràcies a l'audiència que tingué aquell judici, la causa basca, la lluita del poble basc, la seva història, les seves particularitats i les seves característiques culturals.

A més a més, aquell moment històric generaria una solidaritat internacional extraordinària on es relacionava sense mitges tintes la lluita d'aquells bascos amb l'antifranquisme més feroç i insistent. Poca gent posava en dubte la legitimitat d'aquelles accions en contra del règim de Franco. ETA, era la referència de l'antifranquisme, i tant l'intel·lectualisme com les masses obreres estaven a favor seu.

Segons Lorenzo Espinosa, segurament va ser el moment de la història on en un habitacle judicial més deixarien parlar i exposar els seus motius i arguments als militants d'ETA, fins i tot, més que en democràcia. A finals del franquisme, en una situació de tensió, aquest intentaria dotar al judici certa legitimitat de cara a un exterior que mirava atentament la dictadura franquista agonitzant. El pres d'ETA que prendria més popularitat per la seva declaració seria Mario Onandia. Aquest començaria davant el tribunal reconeixent la seva militància a ETA. Citaré només una resposta que defineix molt bé la ideologia d'ETA que, posteriorment, seria la ideologia de tota l'esquerra abertzale. A la pregunta, perquè va fer-se vostè membre d'ETA, Onandia respondria: "Porque veía la contradicción que tenían ciertos movimientos nacionalistas que hacían abstracción de la explotación y por superar la contradicción que tenía el movimiento socialista al abstenerse de la lucha nacional por la liberación total del pueblo y en ETA encontré reunidas las dos ideas".¹⁶

El missatge era brutal en un judici d'una dictadura i generava reaccions favorables tan a dins com a fora de l'estat espanyol. A més a més, per acabar la seva intervenció, Onandia exclamaria "Gora Euskadi Askatuta!" generant un enrenou espectacular a la sala, on els seus companys de militància responien amb altres "gora" al crit d'Onandia desencadenant l'actuació de la policia. Finalment, s'animarien a cantar l'Eusko Gudariak que acabaria amb el desallotjament de la sala. Aquest judici i aquest moment d'excitació serien reproduïts al poble mitjançant gravacions clandestines que contribuirien a que ETA es guanyés un nom, el respecte i l'admiració d'una bona part dels bascos i les basques. També a l'estat espanyol es generaria una gran solidaritat antifranquista. Finalment, els setze presos esquivarien la pena de mort però entrarien tots ells a la presó.¹⁷

En relació amb aquest judici, existeix un pròleg escrit per Jean-Paul Sartre d'un llibre sobre el procés descrit per la periodista Gisèle Halimi. El fet que aquest importantíssim filòsof parlés sobre la qüestió basca va fer arribar a moltes cases la problemàtica d'aquest poble i, per sobre de tot, va fer arribar als francesos el missatge que una part d'Euskadi estava també sota dominació francesa. Sartre, segons Lorenzo Espinosa, aconseguiria fer una exposició ampla, raonada, incontestable i dialècticament hàbil de la qüestió basca. A més a més, entendria molt bé la unió de les lluites nacional i obrera en un mateix front esdevenint amb aquest pròleg,

¹⁵ Lorenzo Espinosa, Josemari, *op.cit.*, p. 181.

¹⁶ *Ibid*, p. 175.

¹⁷ *Ibid*, p. 171-182.

segurament amb plena consciència, un altaveu del missatge d'ETA, de la qual justificava les seves accions armades.¹⁸

Encara abans de la mort de Franco i l'inici de la Transició, el món abertzale viuria dos fets de vital importància. Primerament, el 20 de desembre de 1973, seria assassinat per ETA l'almirall Luis Carrero Blanco, l'aleshores president del govern d'Espanya i seriós candidat a succeir al dictador Franco. Letamendia diu: "En Euskadi, esta acción enfurece al Frente Obrero (d'ETA), el cual a partir de este momento se autonomiza y empieza a actuar por su cuenta; pero la reacción entre amplias capas de la población es de júbilo, y la actuación dirime el pleito entre la juventud vasca a favor del Frente Militar (d'ETA)".¹⁹ ETA havia aconseguit colpejar molt amunt, les seves accions militars eren eficaces i l'antifranquisme els hi atorgava un suport majoritari. Al País Basc, sense cap mena de dubte, l'organització era la punta de llança de tot el moviment.

Any 1974, Letamendia altre cop: "es el año en que se vive como inminente la muerte de Franco y la desaparición de su Régimen. Este es también el año en el que se producen escisiones en el seno de ETA, las más decisivas en su historia, que crearán un marco político dentro del cual el nuevo nacionalismo vasco seguirá funcionando hasta hoy en día; puede decirse, pues, que tras la muerte de Carrero termina la prehistoria de la ETA actual y comienza su historia contemporánea."²⁰ Luciano Rincón, per la seva banda, veu les coses d'aquesta manera: "Los momentos culminantes de las afirmaciones socialistas de ETA, incluso ya en la década de los setenta, siguen debiéndose al ascenso interno de la fracción de izquierdas; fracción que cuando llega al punto en que puede imponer su línea, o se escinde al considerar la lucha armada incompatible, o por lo menos secundaria respecto a las acciones políticas de masas, o es segregada por el grupo armado. Y así, en octubre de 1974, se produce la división que dará lugar a las dos ramas más conocidas de ETA, la militar y la político-militar"²¹

Així doncs, resumidament, el Front Obrer defensava, a grans trets, que la política havia de ser qui dirigia les armes i el Front Militar creia que eren les armes qui havien de liderar la política. Les divergències vénen d'abans de l'assassinat de Carrero Blanco i es van anar accentuant amb el temps. El succés definitiu que desencadenaria la divisió d'ETA en dues seria l'atemptat contra la cafeteria Rolando a Madrid, on ETA assassinaria tretze persones i en feriria setanta més en el context que era un bar freqüentat per policies. La realitat seria que moririen persones d'oficis i orígens totalment diversos i no només forces de l'ordre, la massacre acabaria per segellar la divisió en dues organitzacions amb unes praxis política diferent, ETA (militar) i ETA (politicomilitar). Les dues conviurien durant els anys del post franquisme amb els corresponents estira-i-arrotonsa que podrem veure en els següents punts del treball.

Per la seva banda, el dictador moriria matant. El 27 de setembre de 1975 havien estat executades les penes de mort a dos militants d'ETA i a tres dels FRAP (Frente Revolucionario Antifascista y Patriota). Finalment, el 20 de novembre del 1975, moria Francisco Franco, deixant el seu poder en mans de Joan Carles de Borbó, que el 22 del mateix mes va ser proclamat rei d'Espanya davant les Corts Espanyoles amb el nom de Joan Carles I. Va jurar per Déu i sobre els

¹⁸ *Ibid*, p. 185-200.

¹⁹ Francisco Letamendia, *op.cit.*, p. 385-386.

²⁰ *Ibidem*, p. 388.

²¹ Luciano Rincón, *op.cit.*, p. 27.

evangelis complir i fer complir les Lleis Fonamentals del Regne i guardar lleialtat als principis del Movimiento Nacional franquista. L'hereu del règim assumia el poder.

2.2 Inici de la Transició. El nacionalisme basc fins a Txiberta 1977. Divergències a l'esquerra abertzale.

Per encetar aquest punt, trobo interessant citar la conclusió que fa l'historiador català Borja de Riquer en el llibre *Historias de España. La dictadura de Franco*. “[...] si bien el general Franco murió en la cama, aquél 20 de noviembre de 1975, su agonía fue también la del franquismo político [...]. Sin el Caudillo, los proyectos políticos teorizados por Carrero Blanco y Arias Navarro para mantener la dictadura estaban realmente agotados. [...] En los años finales del franquismo, la sociedad española empezaba a ser más receptiva a los mensajes de renovación procedentes de los sectores más politizados de la oposición que a la vieja retórica continuista del franquismo. De esta manera, el dilema que se presentaba a la sociedad y a la clase política española tras la muerte de Franco ya no era la continuidad del régimen o el cambio democrático. En aquellos momentos, la disyuntiva se situaba en decidir cómo debía llevarse a cabo al cambio político hacia la democracia: la reforma pactada o la ruptura. La opción de continuidad empezada a estar claramente descartada.”²²

La reforma o la ruptura, aquest seria el gran debat de la Transició espanyola. Les paraules de Borja de Riquer representen molt bé el que el recentment anomenat Rei va poder analitzar un cop va accedir al poder. El franquisme, tal com estava estructurat aleshores, tenia les hores comptades. En aquest context, des del mateix franquisme es generaria una divisió entre els partidaris a fer poques variacions i seguir la mateixa línia política i els qui pensaven que era el moment que, de manera pactada i progressiva, el règim anés obrint-se donant pas a una altra forma de poder o sistema.

El primer govern preconstitucional, seria presidit per Arias Navarro. Aquest no tenia un pla de reforma del règim franquista i pensava fermament que els canvis havien de ser limitats. El 28 de gener de 1976, dirigint-se als procuradors de les Corts en la sessió de presentació del seu govern, els va dir: “Os corresponde la tarea de actualizar nuestras leyes e instituciones como Franco hubiera deseado”. El govern d'Arias Navarro, doncs, va adoptar el programa que va presentar Manuel Fraga Iribarne, descartant així la proposta d'Antonio Garrigues de convocar eleccions a les Corts constituents, que consistia en aconseguir una “democràcia liberal” que fos homologable amb la de la resta de països europeus occidentals a partir d'un procés gradual i controlat des del poder introduint poc a poc canvis progressius a les “lleis fonamentals” franquistes. Manuel Fraga va intentar des de la vicepresidència segona, i donada la falta d'iniciativa d'Arias Navarro, una apertura controlada. Consistia en fer entrar més elements dins el sistema des del control i absolut lideratge del Govern. Fora d'aquest sistema, on ara s'obria la porta a l'acció política dels partits, hi quedarien tres grups: els “separatistes”, els “terroristes” i el Partit Comunista “porque son totalitarios, antidemocráticos y maquiavélicos y porqué se

²² Borja de Riquer, *Historias de España. La dictadura de Franco*, Crítica, p. 53.

benefician de la ayuda extranjera, no constituirán ninguna ayuda para España”.²³ El projecte exigia portar a les Corts, per una banda, la reforma de les Lleis de Reunió i Associació, la derogació dels articles del Codi Penal que tipificaven com a delictes la pertinença a partits polítics, i per altre, la reforma d'un grapat de les “lleis fonamentals” del règim: la de les Corts, l'Orgànica de l'Estat i la de Successió, mantenint encara aleshores la dels Principis del Movimiento. La reforma que volia impulsar Fraga es completava amb una nova llei Sindical i una reforma del sistema tributari.

La primera part va ser aprovada per les Corts franquistes, però com la novetat dels partits exigia una reforma del Codi Penal les Corts dominades per agents del Movimiento es van plantar donat per tancat el projecte. Mentre la reforma s'encallava, el rei reafirmava el seu compromís amb la democràcia davant el Congrés i el Senat dels EUA. El govern d'Arias Navarro no aconseguia establir el país que continuava en una constant mobilització obrera, estudiantil, pro amnistia i dels nacionalismes perifèrics. A més a més, dins les esferes franquistes i militars les divergències polítiques generaven tensions considerables. D'aquesta manera, quan la reforma del Codi Penal va quedar bloquejada, Arias Navarro, sense un rumb a seguir, va dimitir l'1 de juliol del 1976.

Pel que fa al País Basc, l'esquerra abertzale, ara dividida en dues organitzacions armades i la Coordinadora Abertzale Sozialista (KAS), de la qual parlaré amb profunditat a continuació, fa el seu propi anàlisi de la situació política. Letamendia diu: “ETA (m) i ETA (pm) identifiquen el juancarismo con el franquismo”²⁴ però amb diferents matisos. Segons ETA (m), “debemos seguir luchando contra el juancarismo como lo hicimos contra el franquismo, ya que ambos no son sino etapas dentro la continuidad de un mismo régimen dictatorial”²⁵. Els polimilis, per la seva banda, expressaran la seva opinió en el Hautsi²⁶ número 8 de desembre del 1975 i el Hautsi número 9 de febrer del 1976. Segons aquests últims, la figura del Rei Joan Carles “se pone en relación con las fuerzas que sostienen el Régimen, susceptible por tanto de evolución en la medida en que aquéllas evolucionen.”²⁷ I, en el Hautsi número 9 del febrer del 1977, defineixen la nova situació com “un cambio cualitativo en la correlación de fuerzas en el Gobierno entre los partidarios de la vía integradora (el grueso de la oligarquía) y los de la vía represiva (el aparato del Estado, el búnker²⁸) a favor de los primeros”.

Així doncs, l'anàlisi polític d'ambdues organitzacions, malgrat compartir la idea de fons, difereix bastant en el contingut. La unitat abertzale estava cop més en entredit i en relació això havia nascut una mica abans, l'agost del 1975, la ja citada anteriorment, KAS. Aquesta, naixia amb un comunicat conjunt firmat per representants de HAS, EAS, ETA (pm), ETA (m), ELI i LAIA, amb un doble caràcter: “Como coordinadora consultiva permanente para la acción” i “como mesa permanente de debate de las fuerzas políticas representadas en ella”.²⁹ Amb el KAS, l'esquerra

²³ Document preparat per Carrero Blanco al març del 1970 per planificar l'acció governamental. Citat per Javier Tusell, *Carrero. La eminencia gris del régimen de Franco*, Madrid, 1993, Temas de Hoy, p. 370-374.

²⁴ Francisco Letamendia, *op. cit.*, p. 417.

²⁵ “ETA frente el juancarismo” en “Documentos”, TOMO XVI p. 276 a 292.

²⁶ *Hautsi* (trençar), era la revista editada per ETA (pm).

²⁷ Francisco Letamendia, *op. cit.*, p. 417.

²⁸ Anomenat així al grup de franquistes que formarien un corrent de pensament immobilista. Els membres d'aquest es van oposar sistemàticament, i mitjançant diferents vies, a tots i cadascun dels passos que es van anar prenent per al desenvolupament de la Transició Espanyola des de la dictadura a la democràcia.

²⁹ Francisco Letamendia, *op. cit.*, p. 410-411.

abertzale s'intentava dotar d'una plataforma que coordinés les diferents accions de les organitzacions afins, tant legals com il·legals, per a la consecució dels seus objectius polítics.

Aquesta coordinadora tindria un paper importantíssim en les dècades posteriors i estaria sempre present per l'opinió pública per la proposta coneguda com Alternativa KAS. Al juliol de 1976, pocs mesos després de la mort de Francisco Franco, l'esquerra abertzale es proveiria d'un programa polític que recollia les condicions mínimes que s'exigien al Govern per donar per vàlida la Transició: establiment de llibertats democràtiques, amnistia, adopció de mesures destinades a millorar les condicions de vida de les masses populars i en particular de la classe obrera, dissolució dels cossos repressius, reconeixement de la sobirania nacional d'Euskadi, el que comporta el dret del poble basc a disposar amb tota llibertat del seu destí nacional i la creació d'un Estat propi, establiment immediat i a títol provisional d'un Estatut d'Autonomia que tingui efecte a Araba, Guipúscoa, Nafarroa i Bizkaia, i, per últim, la constitució, en el marc del citat Estatut, d'un Govern Provisional d'Euskadi. El programa va ser dissenyat des de la Coordinadora Abertzale Sozialista i redactat en primera instància per ETA (pm). Un dels líders d'ETA (m), Argala, diria en una entrevista que "la alternativa de KAS constituye la base indispensable para hablar de una normalización de la vida de Euskadi, para pensar en un camino menos violento de continuación de la vida política hacia la constitución de una Euskadi independiente, socialista, reunificada y euskaldun. Mientras que los objetivos de la alternativa KAS no se consigan el pueblo vasco estará atado, las vías institucionales no le servirán para gran cosa, y la lucha armada será una necesidad".³⁰

A l'Estat espanyol, el 3 de juliol del 1976, el Rei havia nomenat a Adolfo Suárez nou President del Govern. Suárez, que havia exercit diversos càrrecs públics de segona magnitud durant la dictadura franquista (governador civil de Segòvia, procurador en Corts, director general de Radiodifusió i Televisió Espanyola i minisecretari general del Movimiento), no era un pes pesant pel règim. La seva figura no era especialment coneguda per l'opinió pública, però en aquest procés de tensions internes representava una posició reformista moderada que satisfieia a diversos bàndols i corrents. Amb Adolfo Suárez els avenços reformistes s'accelerarien.

El 23 d'agost de 1976, Torcuato Fernández-Miranda, president de les Corts, va lliurar a Suárez un esborrany de Llei per a la Reforma Política. El president la va presentar al Consell de Ministres l'endemà sense dir qui era l'autor. Es va formar un subcomitè que va treballar sobre el text. Durant tot el període d'elaboració, el Govern va haver d'eludir la creixent oposició dels alts comandaments militars, recelosos d'una reforma que consideraven contrària als ideals del règim. Emmanuel Rodríguez López diu: "Según el axioma de la reforma, que por aquel entonces resumió relamidamente su autor intelectual (Torcuato Fernández-Miranda) en 'de la ley a la ley y a través de la ley', la norma fue numerada como la octava ley fundamental del régimen. Estaba diseñada para aligerar definitivamente el proceso de transición. Otorgaba la iniciativa a un gobierno que ya no tendría que someterse a los controles del Movimiento".³¹ La Llei per a la Reforma Política, de tan sols cinc articles, va aconseguir la ratificació d'unes Corts controlades i havia de ser aprovada mitjançant referèndum pel poble espanyol. El 15 de desembre de 1976, doncs, va rebre el suport del 94,17% dels votants amb una participació del 77,8% dels espanyols

³⁰ Iñaki Egaña Sevilla, *Diccionario historico-político de Euskal Herria*, Tafalla, Txalaparta, 1996, p. 37.

³¹ Emmanuel Rodríguez López, *Por qué fracasó la democracia en España. La transición y el régimen del '78*, Madrid, Traficante de sueños, p. 93.

cridats a les urnes i, per tant, el govern preconstitucional tenia el legitimat necessari per emprendre el camí de la reforma. Aquesta llei, però, cal matisar, no introduïa per si sola un sistema democràtic constitucional, però obria la possibilitat de la seva creació.

Recollint els principis de la Llei de Reforma Política, el Govern de Suárez va negociar amb les forces polítiques els principis bàsics del Decret-Llei del 23 de març de 1977, que va regular les tres primeres eleccions democràtiques (el 1977, el 1979 i el 1982) i que de manera substancial ha tingut continuïtat en la successiva legislació electoral espanyola. Així doncs, a principis d'abril quedaven convocades les primeres eleccions generals post Franco pel dia 15 de juny de 1977.

Al País Basc, des del gener del 77, va començar a discutir-se en el si del KAS la qüestió de les eleccions. En el debat, ETA (pm) lluitarà per la participació i ETA (m) per l'abstenció. Segons avançaven les setmanes, els *polimis* aniran estenent la seva argumentació basant-se en diverses raons i anàlisis contextuals. ETA (pm) extreu del resultat del referèndum i el fracàs de les últimes mobilitzacions que la participació en els comicis serà alta a Euskadi i que han de fer una política "válida no sólo para los sectores más radicalizados de Euskadi" sinó "una política que sea válida para el conjunto de Euskadi".³² Segons ETA (m), si el KAS es presenta a les eleccions, la lluita armada deixaria de tenir sentit. Tanmateix, el missatge no era unitari a tota la militància. Militants d'Euskal Herriko Alderdi Sozialista (EHAS), un partit absolutament a l'òrbita d'ETA (m), eren favorables a la participació i ja a finals de gener ETA (m) reafirmava la seva voluntat abstencionista, però obria la porta a la participació si s'aconseguia un acord unànime dins el KAS. Dirien, "en caso de participación... lo primero que tenemos que hacer con nuestros posibles flamantes diputados es reunirnos con ellos y explicarles que quien va hacer la política es el pueblo"³³.

Finalment, el 28 de febrer es pren un primer acord entre les organitzacions del KAS. El programa electoral serà el de l'Alternativa KAS i la participació definitiva queda determinada al compliment de dues condicions: l'amnistia total de tots els presos bascos i la tornada dels exiliats i la plena llibertat democràtica per poder participar durant la campanya amb totes les garanties.

La primera Setmana Proamnistia, que va del 26 de febrer al 6 de març, deixaria constància de les dues tendències que hi havia aleshores dins l'esquerra abertzale. Com he dit, els acords del KAS condicionen la seva participació electoral a l'obtenció de l'amnistia total i la garantia de llibertats democràtiques. Després d'aquesta setmana de lluita, de mobilitzacions i de repressió, s'accentuen encara més les diferències estratègiques per aconseguir els objectius. Per una banda, ETA militar aposta per la lluita frontal i la desestabilització del Govern espanyol; d'altra banda, ETA politicomilitar creu poder aconseguir els fins mitjançant la mobilització de les masses acompanyades de negociacions amb el Govern. Després d'aquesta Setmana Proamnistia, la via d'ETA (m) és adoptada per les gestores proamnistia dels pobles i barris de caràcter més assembleari i radical. Els sectors identificats amb els advocats i els professionals, en canvi, són favorables a la línia d'ETA (pm).

³² Francisco Letamendia, *Historia del nacionalismo vasco y de E.T.A. E.T.A., en la Transición*, Donostia, R&B, p. 19.

³³ "Cara a las elecciones, posición de ETA-M. ¿Por qué creemos que no se debería ir al Parlamento?" *Kemen* 10, p. 343.

Després dels acords del 28 de febrer, la direcció d'ETA (pm) comença a plantejar la possibilitat de declarar una treva de les seves accions armades de cara a les eleccions si el govern compleix amb les dues condicions anteriorment citades. En aquest punt, els Comando Bereziak, que formaven part de l'apartat militar de l'organització, es posicionen en contra de qualsevol treva i de la negociació amb el Govern de Suárez. També critiquen la concentració del poder en poques persones i acusen la direcció d'*aparativisme*. ETA (pm) seria un caldo de cultiu per a properes escissions.

Tenint en compte tot això i seguint l'estratègia ideològica que els havia portat a escindir-se de la primera ETA, ETA (pm) presentarà públicament el 3 d'abril el seu nou partit polític, Euskal Iraultzarako Alberdia (EIA). L'acte havia estat permès hores abans d'acord amb les negociacions d'ETA (pm) amb el Govern. EIA naixia per ser el partit de la classe obrera basca i per ocupar un espai que, segons ells, ETA no podia ocupar; el d'educar les masses i dirigir-les. "EIA es independentista porque aspira a ser el partido de la clase obrera vasca, y porque como tal partido lucha contra el capitalismo. Toda independencia, sea cual sea la forma política que adopte, presupone la no dependencia de un pueblo de ninguna fuerza ajena a sí mismo. El factor que ha generado históricamente la dependencia de unos pueblos respecto a otros -y en el seno de un mismo pueblo, la dependencia de la gran mayoría con respecto a una minoría- ha sido el capitalismo".³⁴ El nou partit operarà dins el KAS i donarà suport als punts de l'Alternativa KAS. Tanmateix, a les ponències d'EIA quedarà oberta la porta a possibles aliances amb organitzacions revolucionàries de caràcter estatal.

Al mateix temps, entre l'abril i el maig d'aquell 1977, es produiria la primera gran ruptura del nacionalisme basc en època contemporània. A l'Hotel Txiberta, a Anglet l'intent d'unitat abertzale proposat per Telesforo Monzón³⁵ seria descartat pel PNB que, tenint la possibilitat de fer un front comú per l'amnistia i les llibertats democràtiques, decidiria presentar-se a les eleccions sense condicions i en solitari. A la convocatòria van acudir-hi el PNB, l'ESB (Eusko Sozialistek Biltzarreak), l'ANB (Acció Nacionalista Basca), el Partit Carlista, l'ESEI, el KAS, ETA politicomilitar i ETA militar. En aquesta delegació van figurar dirigents d'ETA tan importants com José Miguel Beñaran *Argala*, Dolores González *Yoyes* i polítics bascos destacats Santiago Brouard, o Iñaki Aldekoa. També hi havia representants del moviment d'alcaldes, molt populars llavors, com José Luis Elkoro (Bergara) i José Antonio Altuna (Arrasate). Monzón tenia la intenció clara d'intentar una unitat nacionalista basca o almenys pactar una acció conjunta de cara a les eleccions espanyoles, però no se'n va sortir. Els estira-i-arrotonsa entre els representants de les organitzacions foren constants i, finalment, a la quarta trobada "el PNV [...] dijo tajantemente que sin ningún tipo de condición participaría en las elecciones. Ese fue el motivo de la ruptura de las conversaciones. EL PNV adoptó un camino y los demás tenían otra posición y eso supuso la ruptura. [...] El PNV apostó por ir con el PSOE y abandono la posibilidad de crear con todos los partidos nacionalistas un marco político."³⁶ Segons molts personatges rellevants del nacionalisme basc allò va esdevenir una gran derrota. Amb el fracàs de Txiberta, la unitat nacionalista quedaria tocada per sempre més. Segons Lorenzo Espinosa, "ETA pensaba salir de

³⁴ Francisco Letamendia, *E.T.A. en la Transición, op. cit.*, p. 29.

³⁵ Telesforo Monzón (1904-1981) va ser un destacat líder del PNB i membre del Govern basc durant la Segona República, la Guerra Civil i la postguerra. Des dels anys 60, va ser identificat amb el nacionalisme abertzale d'ETA i va acabar sent un dels líders més rellevants d'Herri Batasuna.

³⁶ Lorenzo Espinosa, Josemari, *op.cit.*, p. 217.

Txiberta con varios aliados, especialmente con el PNV. Y tal vez, con una posible metodología política acordada, para el abandono de la lucha armada a cambio de la formación de un Frente Nacional Vasco por la independencia. Pero solo salió con un enemigo más, el PNV.”³⁷

Pel que fa a l'esquerra abertzale, segueix produint-se un intens debat entre les organitzacions del KAS, tan internament com entre elles. EIA, EHAS i LAIA, els tres partits del KAS, s'inscriurien al Registre d'Associacions polítiques. En aquest context, a principis de maig es va produir una altra setmana pro amnistia que acabaria tràgicament. Les mobilitzacions dels primers dies van ser durament reprimides per les forces d'ordre públic produint-se morts i nombrosos ferits, diversos d'ells per ferides de bala. Amb els dies la tensió aniria augmentant i el dia 13 de maig la mobilització havia esdevingut una vaga general multitudinària a tota Euskal Herria. La setmana acabaria amb set morts, centenars de ferits i la retirada de les candidatures del KAS de cara les eleccions.

Els comicis s'aproximaven, l'amnistia seguia sense ser total i les llibertats democràtiques eren només un miratge. Finalment, la posició abstencionista serà aplicada per ETA (m), EHAS i LAIA. “ETA militar lleva a cabo una campaña armada, pero dispersa y de poco efecto”.³⁸

La posició contrària, la de participar, va reviure el 29 de maig a l'assemblea extraordinària d'EIA que per dos terços dels assistents aprovaria la participació. Aquesta, però, quedaria reduïda a la coalició electoral que formarien EIA amb l'EMK (Euskadiko Mugimendu Komunista), coneguda amb el nom d'Euskadiko Eskerra. La proposta de la coalició va néixer de l'EMK (partit polític que provenia d'ETA Berri, una escissió obrerista i no nacionalista d'ETA produïda en 19668), que volia evitar que la divisió de l'esquerra revolucionària a les eleccions els portés a la marginalitat. La decisió unilateral d'EIA de participar a les eleccions va propiciar l'abandonament del partit i d'ETA (pm) de la Koordiandora Abertzale Sozialsita. Així doncs, l'esquerra abertzale afrontaria amb posicions dividides la primera convocatòria electoral post Franco.

2.3. Primeres eleccions democràtiques. La política institucional, la política armada i les mobilitzacions populars.

Les primeres eleccions democràtiques espanyoles van celebrar-se un dimecres 15 de juny, per tal d'assegurar-se una alta participació, i serviren per elegir els membres que constituïrien les Corts (el Congrés dels Diputats i el Senat). Adolfo Suárez, qui havia convocat els mateixos comicis, sortiria vencedor obtenint 6.310.391 de vots (el 34.44%) i 165 diputats. Malgrat la victòria, els resultats no serien tan amplis com els de la UCD (Unión de Centro Democrático) i el citat Suárez esperaven. Aquest fet comportaria que per seguir avançant en la reforma del sistema el President del Govern hauria de comptar amb els suports d'altres forces polítiques.

Per la seva banda, el PSOE, gairebé inexistent durant la dictadura i amb un pes menor en l'antifranquisme, obtindria 118 diputats quedant així en segona posició. Amb aquest resultat, la socialdemocràcia espanyola passava per davant del Partit Comunista d'Espanya que, tot i ser la referència en la lluita antifranquista, només obtindria 1.709.890 vots i 20 diputats. El PCE seria un actor essencial per solidificar el nou règim que s'estava creant. L'estratègia iniciada el 1956,

³⁷ *Ibidem*, p. 233.

³⁸ Natxo Arregui, *Memorias del KAS 1975-1978*, Donostia, Hordago, 1981.

“indica que el PCE está dispuesto a concluir pactos, acuerdos y alianzas con todos los grupos políticos ‘partidarios de una reconciliación nacional’ ”³⁹. Seguiria als anys 60 amb l’aposta per l’eurocomunisme⁴⁰ que provocaria les primeres escissions importants: PCE (ml) i PCOE. Després de la condemna a la invasió de Txecoslovàquia l’any 1968, la distanciació amb el PCUS seria definitiva. Aquest camí continuaria amb l’aposta per la ruptura democràtica i, un cop aquesta seria vista com a impossible, l’acceptació de la reforma política durant la transició conjuntament amb les noves normes del joc (la bandera nacional i la monarquia). El PCE seria legalitzat l’abril del 77 enmig d’una gran eufòria de la militància i l’absolut recel de l’exèrcit i les capes més reaccionàries de la societat.

Els hereus del franquisme més pur, organitzats sota les sigles d’Alianza Popular (AP) i liderats per Manuel Fraga, es conformarien amb 16 diputats. Finalment, els partits de les nacionalitats històriques aconseguirien treure el cap i a Catalunya el Pacte Democràtic per Catalunya (PDPC), 11 diputats; Unió del Centre i la Democràcia Cristiana de Catalunya, 2 diputats; i Esquerra Republicana de Catalunya, 1 diputat, reproduirien la veu catalana a Madrid.

Pel que fa al País Basc, el panorama polític era particular. Les opcions electorals nacionalistes serien només quatre després de l’aposta abstencionista del KAS. El PNB, l’ ESB (Euskal Sozialista Biltzarrea), l’ANV (Acción Nacionalista Vasca) i l’Euskadiko Eskerra (EE) s’enfrontarien a les forces polítiques estatals. El nacionalisme moderat i conservador del PNB seria el vencedor de les eleccions i aconseguiria vuit diputats. Després, es confirmaria el fracàs estratègic de l’esquerra abertzale donat que l’UCD va ser la segona força, el PSOE la tercera i AP la quarta. Tots els partits hegemònics a Espanya també tindrien presència a Euskadi i tan sols el diputat aconseguit per EE a Guipúscoa representaria els ideals d’independència i socialisme que proposava l’esquerra abertzale des de feia una dècada. L’abstenció, per la seva banda, serà una mica major a Euskadi en relació a la mitja estatal i serà del 22%. Només a Guipúscoa serà d’un representatiu 27%. A Navarra, a més a més, tan sols obtindrien diputats la UCD amb tres i el PSOE amb dos. Els resultats electorals, per tant, serien objecte d’anàlisi per part de l’esquerra abertzale que, malgrat tenir capacitat mobilitzadora i dues organitzacions armades, havia vist com el poble basc havia donat suport a altres candidatures rebutjant en bona mesura l’abstencionisme actiu proposat des de les organitzacions del KAS.

EHAS, per la seva banda, valora que “se constata la potencia electoral del KAS. Los votos obtenidos por Euskadiko Eskerra son asignables en más del 50% a EIA, a pesar de que la campaña la ha protagonizado el EMK, y se considera que una parte sustancial de la abstención obtenida - no despreciable- es cualificada”. ⁴¹ LAIA, diria: “El porcentaje de la abstención, y por tanto de quienes no aceptan en absoluto la antidemocrática reforma de Suárez, ha sido al menos en Guipúzcoa y Vizcaya considerablemente importante, posiblemente más de lo que ha representado la votación absorbida por EE” ⁴².

³⁹ Guy Hermet, *Los comunistas en España*. Paris: Ruedo Ibérico edició llengua castellana, p.57.

⁴⁰ L’eurocomunisme designa la tendència del moviment comunista adoptada per algunes organitzacions comunistes d’Europa occidental (PCE, PCI, PCE, principalment) a partir dels anys 1970 i que es va caracteritzar pel seu rebuig al model desenvolupat a la Unió Soviètica, una major proximitat cap a la classe mitjana social sorgida del capitalisme i l’acceptació del model parlamentari pluripartidista.

⁴¹ *Asteroko*, 20 juny 1977, p. 1-2.

⁴² “Sobre las elecciones” en *Sugarra* número 6 de LAIA, p. 7-12.

ETA (m), també publicarà el seu anàlisi. Per l'organització armada la veritable societat civil abertzale no és altre que la lluita per l'amnistia i és contrària al marc polític creat per les eleccions. ETA (m) ataca durament al PNB: "El PNV se muestra abiertamente como el representante política de esa burguesía nacional vasca que bajo la dictadura no ha tenido ninguna posibilidad de utilizar el poder en beneficio de sus intereses... Lo único que realmente persigue es un grado de autonomía que le permita a esa burguesía nacional un mayor control del proceso económico vasco sin perder sus mercados de consumo y mano de obra españoles."⁴³ A més a més, l'organització retiraria per complet el seu suport a EIA i criticaria la seva indecisió mostrada abans de les eleccions. També, els culpava d'haver trencat acords aprovats dins la KAS i que amb aquesta actuació dubitativa només havien aconseguit restar força a l'abstenció i vots per la seva candidatura. (ibídem) L'aposta d'ETA (m) després de les eleccions seguia sent la de la lluita popular consubstancialment unida a la lluita armada.

ETA (pm), per últim, creu que ara mateix el poder ja no està només imposat per la força sinó que ha rebut un legitimat del poble. Les condicions han canviat, ETA (pm) descarta del tot la possibilitat de no participar en les institucions. En l'Hautsi 15, del juliol del 1977, ETA (pm) posarà el focus sobre les diferents percepcions de l'abertzalisme sobre la transició: "Este proceso era contemplado para unos como un proceso de consolidación de la posición de la oligarquía a través de formas más sutiles y más enmascaradas de dominación... Para otros ese proceso de transición respondía a los avances de las conquistas populares, y obligaba a la oligarquía a ir cediendo terreno progresivamente". ETA (pm) representaria el segon pensament i proposava que només "una combinación de distintos modos de lucha (armada-pacífica, legal-ilegal, parlamentaria-no parlamentaria) puede permitir al Pueblo Vasco proseguir su combate". El braç polític de l'organització, EIA, intentaria dur a terme una política rupturista dins unes institucions que havien nascut de la negació d'aquesta.

Així doncs, durant els mesos posteriors a les eleccions es va obrir una etapa on la política es feia a les institucions, quaranta anys després, i també al carrer o amb les armes; tan arreu de l'Estat espanyol com al País Basc. A més a més, si al País Basc existia ETA, a l'Estat espanyol actuaven els GRAPO, que malgrat tenir un suport molt minoritari va tenir el seu grau de rellevància durant la transició.

A les institucions espanyoles es preparava el terreny per a la futura Constitució, que per molts completaria la transició a la democràcia, i a les institucions basques retornava el vell debat sobre l'Estatut. Als carrers de la Península es mantenia una mobilització per l'amnistia i de pressió per accelerar els avenços democràtics. Però, pel que fa a la dèbil situació econòmica del país no acabava de dotar a la societat de l'estabilitat desitjada.

Al País Basc, les mobilitzacions tampoc cessaven i es convocaria pels mesos de juliol i agost de 1977 la Marxa per la Llibertat; una mobilització popular organitzada per les gestores proamnistia. Estava integrada per quatre columnes que, amb diferents punts de partida, havien de confluïr totes el dia 28 d'agost a Pamplona, on estava previst celebrar un magne acte de cloenda que finalment va ser prohibit. Les diferents columnes van realitzar els seus itineraris recurrents les set províncies basques romanent un dia sí i un altre no en cada poble del recorregut

⁴³ Zutik 68, juliol 1977. Zutik! (Dempeus!) va ser el butlletí informatiu de l'organització armada Euskadi Ta Askatasuna (ETA). Va començar a publicar-se l'any 1962, fent-se oficial la seva publicació a la I Assemblea de l'organització.

i celebrant tota sèrie d'actes com ara conferències, taules rodones, col·loquis, festivals, exposicions, competicions diverses i mítings. Aquesta Marxa, on participarien al voltant de 100.000 persones, va tenir la presència de quinze estranyats d'ETA i del primer promotor de la marxa, Telésforo Monzón. L'èxit de la mobilització va suposar una revifada de les posicions rupturistes a Euskadi i de la línia liderada per ETA (m) de no negociar res més enllà de l'Alternativa KAS. En aquesta marxa es va fer popular el càntic: "ETA, herria zuerkin" (ETA, el poble està amb tu).

El dia 8 de setembre es va convocar una manifestació per l'amnistia, la legalització dels partits i la consecució d'un règim autonòmic provisional per part de les forces parlamentàries. Durant els dies anteriors les gestores proamnistia no havien cessat en les seves mobilitzacions i l'abertzalisme més radical va creure que els partits estaven assumint un paper que no els pertocava. Els càntics de "burgesos, feixistes i oportunistes fora" van començar tan bon punt els contra manifestants abertzales van topar-se amb els militants i seguidors del PNB i el PSOE. La manifestació acabaria amb enfrontaments entre els dos bàndols que evidenciarien una vegada més que per l'esquerra abertzale no existia unitat nacionalista amb el PNB ni tampoc unitat socialista amb el PSOE.⁴⁴

Abans, el maig de 1977, diverses forces polítiques basques (Partit Nacionalista Basc, Partit Socialista d'Euskadi, Euskal Sozialistak Elkartzeko Indarra, Partit Comunista d'Euskadi, Democràcia Cristiana Basca i Acció Nacionalista Basca) havien signat el denominat "Compromís Autonòmic", on s'acordava que fossin els parlamentaris bascos i navarresos sortits de les eleccions constituents qui redactessin el futur estatut d'autonomia.

Després de la celebració de les eleccions es va constituir l'Assemblea de Parlamentaris Bascos (19 de juny de 1977), en la qual es van integrar tots els diputats i senadors electes a les quatre províncies a excepció dels parlamentaris navarresos de la UCD, que s'oposaven a la integració de Navarra en una autonomia conjunta.

El Govern d'Adolfo Suárez no va voler abordar la concessió d'autonomia per al País Basc i Catalunya abans de l'aprovació de la Constitució i a canvi va proposar uns règims preautonòmics per a tot Espanya, a fi d'assentar el futur Estat autonòmic, rebent ja la transferència d'algunes competències. Al llarg de diversos mesos, l'Assemblea de Parlamentaris va treballar en un projecte preautonòmic, que havia de ser aprovat per l'Assemblea i acceptat pel Govern. L'esborrany del projecte ("Projecte de decret llei de Règim Transitori Preautonòmic per al País Basc") consensuat pel PSE-PSOE i el PNB va ser aprovat per l'Assemblea el 17 de setembre de 1977. No obstant això, va quedar a l'espera de la negociació del mateix amb el govern. Diverses qüestions van aparèixer en aquesta negociació sent la més important la qüestió de Navarra, on la UCD havia obtingut la majoria dels representants parlamentaris. La qüestió es va resoldre quan la UCD va acceptar la possibilitat de la incorporació de Navarra a l'òrgan preautonòmic basc deixant-la en mans de l'òrgan foral corresponent, alhora que el PNB accedia a la necessitat de realització d'un referèndum perquè aquesta incorporació, si la decidís l'òrgan corresponent, fos definitiva.

Així, el Govern, mitjançant un decret llei promulgat el 4 de gener de 1978, va crear el Consell General Basc (CGV) com a institució preautonòmica basca tot just tres mesos després d'haver

⁴⁴ Francisco Letamendia, *E.T.A., en la Transición, op. cit.*, p. 56-59.

restaurat la Generalitat de Catalunya (29 de setembre de 1977). El decret preveia que les tres províncies basques i Navarra poguessin adherir-se al mateix Consell. La decisió per unir-se al Consell es feia recaure, en primera instància, als diputats i senadors elegits en cada província, i, de forma definitiva, mitjançant la decisió de les Juntes Generals. Les normes d'elecció per a aquests òrgans serien fixades un any després, un cop aprovada la Constitució.

El paper de l'esquerra abertzale en tot aquest procés quedaria reduït a la presència de dos parlamentaris d'EE, Letamendia i Bandres. Aquests mateixos tindran dues actituds diferents i evidenciaren les divergències estratègiques en el si del moviment. L'Assemblea havia nomenat una comissió permanent de dotze membres que anés a negociar amb el govern de Madrid. Bandres dirà "aunque no estemos conformes con el proyecto... si la defenderemos a través de la Comisión Negociadora" i, per contra, Letamendia afirma que "es claro que Euskadiko Eskerra no participará en dichas negociaciones".⁴⁵

A l'Estat espanyol una de les tasques prioritàries de les noves Corts va ser la redacció d'una constitució. La Comissió d'Assumptes Constitucionals i Llibertats Públiques del Congrés dels Diputats va nomenar una ponència de set diputats que va elaborar un avantprojecte de constitució. Aquestes set persones, conegudes com els «Pares de la Constitució», van ser Gabriel Cisneros (UCD), José Pedro Pérez-Llorca (UCD), Miguel Herrero i Rodríguez de Miñón (UCD), Miquel Roca i Junyent (Pacte Democràtic per Catalunya) , Manuel Fraga Iribarne (AP), Gregorio Peces-Barba (PSOE) i Jordi Solé Tura (PSUC). El debat constitucional entre els partits representats s'allargarà durant un any i s'intensificarà a partir del maig de 78.

2.4. La Constitució Espanyola (1978). El naixement d'Herri Batasuna i l'ofensiva d'ETA (m).

El 3 de juliol de 1977 neix Herri Alderdi Sozialista Iraultzailea (HASI) com a resultat de la fusió dels partits Euskal Herriko Alderdi Sozialista (EHAS) i Eusko Sozialistak (ES). Aquest seria el nou partit de l'esquerra abertzale més pròxim a les tesis d'ETA (m). Es mantenia la independència i el socialisme com a eixos ideològics i el marxisme com a teoria a seguir. HASI considerarà KAS com el bloc dirigent, no com una simple coordinadora, i diu d'ella "es por su naturaleza el bloque dirigente de la Revolución Socialista Vasca."⁴⁶ A pesar d'això, els llaços entre les bases d'HASI i EIA no es tan trencats del tot. Per la seva banda, el 29 de setembre els comandos Bereziak (o berezis), abandonen ETA (pm) i la seva militància entra a formar part d'ETA (m) o dels Comandos Autonómicos Anticapitalistas. Amb la fusió parlaran d'una sola ETA, però ETA (pm) seguia activa i mantenia els seus seguidors.

A partir de l'octubre d'aquell any, ETA (m) inicia una ofensiva armada amb la mort del President de la Diputació de Biscaia, Augusto Unceta. Els *polimis* condemnen l'acció, "pero ETAm insiste en su propósito de continuar la lucha armada, niega la existencia de cambios y se reafirma en la independencia total de las cuatro provincias vascas y en su propósito final de un Euskadi reunificado, independiente, socialista y euskaldun".⁴⁷ La lluita armada segueix, però una part dels combatents durant el franquisme comencen a veure-la com un factor secundari o terciari,

⁴⁵ *Ibidem*, p. 63-64.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 66.

⁴⁷ Luciano Rincón, *op.cit.*, p. 63.

a vegades, fins i tot, inútil. A la publicació *Mundo Obrero* de la setmana del 17 al 2 de novembre de 1977 es podrà llegir: “No ha pasado inadvertido en Euskadi que, a raíz de la escisión entre políticos-militares y bereziak, ha venido produciéndose un desplazamiento de la dirección “poli-mili” hacia presupuestos políticos y el abandono de la lucha armada”.⁴⁸

Al 31 d'octubre i el 2 de novembre ETA realitzaria dues accions contra les forces armades. A Vitoria-Gasteiz, la primera, i contra el sergent de la Policia Municipal José Díaz Fernández a Irún, la segona. L'onze de novembre, les oficines de l'empresa Babcock-Wilcox serien atacades mitjançant artefactes explosius en relació a la situació laboral dels 5000 treballadors de l'empresa. El 12 de novembre i el 22 del mateix mes tornarien a produir-se atacs explosius contra les forces de l'ordre. El 27 de novembre, ETA (m) reivindica l'assassinat del comandant de la Policia Armada Joaquín Imaz Martínez a Pamplona. Al desembre, les accions armades no cessarien i serien gairebé setmanals.

D'altra banda, la Llei d'Amnistia va ser aprovada el 15 d'octubre de 1977 per les primeres corts democràtiques després de la mort de Franco. Aquesta important llei exonerava de tots els crims comesos a Espanya amb anterioritat al 15 de desembre de 1936 i fins al 15 de juny de 1977. Tots els delictes comesos en aquest temps quedaven amnistiats i els presos polítics quedaven en llibertat. Els crims franquistes també serien perdonats. Tots, doncs, quedaven amnistiats menys un reduït grup; perquè aquells que no van acceptar el model de la reforma van seguir a la presó en tipificar la llei que tots els actes comesos amb anterioritat el 15 d'octubre de 1977, que fossin constitutius de delictes lesius, no serien amnistiats. Els afectats serien, bàsicament, els integrants d'ETA (m).

Dies després, concretament el 25 d'octubre, es produïa un altre fet rellevant dins la transició espanyola, els Pactes de la Moncloa. “Los llamados Pactos de la Moncloa fueron la primera escenificación de consenso: por primera vez todas las fuerzas políticas se comprometieron en un gran acuerdo de Estado. Todas, incluidas la minoría catalana y el PNV, firmaron sus actas. Sólo Fraga decidió ausentar su garabato [...]. En los Pactos, se reconocieron las libertades sindicales, los derechos de asociación y prensa, y se liquidó la estructura política del Movimiento. Sus bases y su intención fueron, no obstante, de materia fundamentalmente social. Los Pactos definieron el marco constituyente de los aspectos sociales y económicos de la Transición y en especial, la regulación del principal conflicto de la época: las luchas de fábrica. Su propósito consistía en restaurar lo antes posible la paz en las empresas, controlar los salarios y ofrecer un marco de recuperación a los deprimidos beneficios industriales, en otras palabras, devolver la economía a su orden, para luego entregar a la política -la parlamentaria, la de los partidos- sus verdaderas prerrogativas”.⁴⁹ Pel que fa als aspectes econòmics es van incloure les línies fonamentals d'ampliació de l'estat del benestar: la reforma fiscal, l'increment de la inversió social i una sèrie de clàusules relatives al control de l'especulació urbanística. També, s'introduïrien mesures per aturar la inflació i reactivar la inversió empresarial. Per a l'objectiu final de la reforma, doncs, els Pactes de la Moncloa van suposar un èxit rotund. L'esquerra abertzale estarà en contra d'aquests pactes que cristal·litzaven el “compromís històric” del PCE amb la UCD i deixarà les possibilitats d'una ruptura democràtica en paper mullat.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Emmanuel Rodríguez López, *op. cit.*, p. 174.

Tanmateix, des del primer moment, tant el nacionalisme basc tradicional representat pel PNB com el nacionalisme abertzale representat per les forces del KAS havien estat exclosos de l'elaboració de la Constitució espanyola. Els comunistes van ser-hi i el nacionalisme moderat català també, però els bascos van quedar totalment fora del debat sobre la Carta Magna. El debat sobre les virtuts o defectes de la constitució en relació als drets i deures dels ciutadans; en relació a l'estat de dret, l'estat social o les garanties democràtiques; en relació al paper de la corona; en relació a l'administració pública, o en relació al poder judicial no pertoca en aquest treball. Però donat el cas que parlem d'Euskal Herria, el debat sobre la plurinacionalitat de l'Estat espanyol a la Constitució sí que convé ser tractat.

A l'article. 2, la Constitució vigent avui en dia declara "la indisoluble unidad de la Nación española, patria común e indivisible de todos los españoles". Al mateix temps, però, reconeixia "el derecho a la autonomía de las nacionalidades y regiones que la integran". Explica Emmanuel Rodriguez, "a caballo de la distinción entre la 'nación española' – se entiende de primer grado- las 'nacionalidades'- se entiende de segundo- y las regiones- ya de tercero- se recuperaba la idea rectora de los viejos estatutos de autonomía de la II República y se le añadía el término 'comunidad' luego denostado por muchos nacionalistas de uno y otro lado, pero que recordaba un bello origen en las Comunidades de Castilla, revueltas urbanas contra la formación del Estado moderno".⁵⁰ I segueix, "el estado de las autonomías quedó establecido según la fórmula del 'café para todos' [...]. Todas las regiones tendrían su propio estatuto de autonomía. Se pretendía así corregir las 'envidias' respecto a los territorios con 'derechos históricos', pero con el propósito de significar el 'hecho diferencial' se concedía a estos últimos el premio de la velocidad."⁵¹ Les anomenades nacionalitats, doncs, el País Basc i Navarra, tractades per separat, Galícia i Catalunya, van accedir abans que les altres als respectius Estatuts d'Autonomia.

Tanmateix, aquest nou Estat de les autonomies no responia a un model d'Estat plurinacional i, encara menys, a un Estat federal. La nacionalitat espanyola era l'única existent a l'Estat i seria des de Madrid on es decidiria si es concedien o no més competències a les institucions autonòmiques de cada territori. La solució territorial que s'havia donat a Espanya només satisfaria completament als nacionalismes moderats de les perifèries i al centre/centreesquerra estatal.

A Euskal Herria, abans de l'aprovació de la nova Constitució per les Corts i el poble espanyol, succeiria un fet destacable dins el moviment abertzale. L'abril del 1978, es fundaria Herri Batasuna.

Quatre de les forces de la Taula d'Alsasua⁵², ESB, ANV, HASI i LAIA, crearan la coalició Herri Batasuna com una coordinadora de partits. Aquesta assumirà l'antiga alternativa d'EIA basada en les eleccions municipals i en contra del text pro autonòmic com a seva. L'esquelet organitzatiu de l'esquerra abertzale començava a clarificar-se i definia les funcions de cada branca. ETA (m)

⁵⁰ *Ibidem*, p. 157.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² La Taula d'Alsasua va ser constituïda el 24 d'octubre del 1977 per iniciativa del veterà nacionalista Telesforo Monzón, amb la participació de HASI, LAIA, ESB-PSV, ANB i EIA, per tal d'organitzar a diversos grups al voltant de l'Alternativa KAS i als següents acords: que l'esquerra abertzale anés unida a les eleccions municipals amb un programa nacional i de classe, aliança de caràcter durador, no accepta cap règim que separés Euskadi de Navarra i elaborar un programa basat en els punts de l'Alternativa KAS.

seria la Vanguardia armada i el KAS conformaria el bloc dirigent que donava cabuda als partits polítics i les organitzacions de masses. Tanmateix, en aquest context, va aparèixer l'única entitat política que obtindrà en poc temps una notorietat similar a la d'ETA, la coalició Herri Batasuna. Aquesta rellevància i autonomia de la nova coalició no havia estat prevista per la KAS i generarà petites divergències en el seu si.

A partir de la primavera del 1978, la Taula d'Alsasua aniria prenent rellevància dins l'esquerra abertzale en un procés paral·lel de frustració per les esperances posades en el CGV i la decepció en el procediment del text constitucional. Monzón torna a aparèixer per personalitzar el rebuig de la Constitució amb una fórmula senzilla: "No podemos aceptar la Constitución española porque no somos españoles"⁵³. El plantejament de l'esquerra abertzale serà el següent: si al poble basc se li imposa una Constitució estrangera, la guerra seguirà existint i els *gudaris* ('soldats bascos') continuaran empuyant les armes. Herri Batasuna, en aquest context, assumirà el paper d'eix electoral del moviment, en un principi, només per a les eleccions municipals, i d'eix mobilitzador de les masses. El seu programa es basarà essencialment en l'Alternativa KAS. Només amb el seu naixement, Herri Batasuna posarà en marxa un procés d'unificació de tendències dins l'esquerra abertzale que feia anys que no es produïa.

Per la seva banda, després de l'acceleració dels atemptats a finals del 1977, ETA (m), enviarà l'1 de febrer de 1978 una carta on dóna a conèixer la seva proposta d'alto al foc. Al text es diu que el govern Suárez "ha utilizado, al referirse a ETA, la palabra negociación" en relació al fet que el Govern filtrava a la premsa que es legalitzarien tots els partits independentistes a canvi de la fi d'ETA. L'organització armada basca, però, respon que l'única possibilitat que abandoni les armes seria que l'estat espanyol complís tots els punts de l'Alternativa KAS.

D'altra banda, en aquella espiral de violència succeirà un fet que donarà ales i força a ETA (m). En els enfrontaments entre ETA i el FOP (Forces d'Ordre Públic) perdrien la vida tant agents de la policia com militants de l'organització i la solidaritat que s'havia donat en temps del franquisme retornaria als carrers d'Euskal Herria. La violència policial també és condemnada per una bona part de la societat i nombroses organitzacions o plataformes posen en dubte les versions i els relats policials. EIA en un document intern d'aquell mateix febrer escrivia "en las manifestaciones por los gudaris de ETA(m) asesinados se ha notado la presencia bastante masiva de gente mayor y madura. Gente que no comparte la línea política de ETA (m) pero que está en contra de la represión fascista del Gobierno centralista..."⁵⁴ Les manifestacions antirepressives són considerades pel govern com actes de suport a ETA i són reprimides amb duresa. A partir d'aquell moment, també, comencen a aparèixer les primeres accions de grups parapolicials que actuaran contra militants i simpatitzants de l'esquerra abertzale.

D'altra banda, aquell any 1978 es produeix el primer salt quantitatiu d'accions d'ETA (m). El nombre de morts passa de l'any 1977 al 1978 de 9 a 67; el de ferits de 15 a 91; el de segrestats d'1 a 4. La gran majoria d'aquestes víctimes serien agents de les FOP.⁵⁵

Finalment, l'avantprojecte de la Constitució espanyola es va discutir a la Comissió citada anteriorment i va ser posteriorment debatut i aprovat pel Congrés dels Diputats el 21 de juliol

⁵³ Discurs pronunciat per Telesforo Monzón l'11 de gener del 1978 a Santurzi, Biscaia.

⁵⁴ Circular interna del Comité Executiu d'EIA, nº6.

⁵⁵ Robert Clark, "The basque insurgents: ETA 1952-1980", University of Wisconsin Press, 1984, p. 133.

de 1978. A continuació, es va procedir a l'examen del text del Congrés per la Comissió Constitucional del Senat i el Ple del mateix òrgan. La discrepància entre el text aprovat pel Congrés i l'aprovat pel Senat va fer necessària la intervenció d'una Comissió Mixta Congrés-Senat, que va elaborar un text definitiu. Aquest va ser votat i aprovat el 31 d'octubre de 1978 al Congrés amb 325 vots a favor, 14 abstencions i només 5 vots en contra, quatre serien dels hereus del franquisme representats per Aliança Popular i l'altre de l'únic representant de l'esquerra abertzale, Francisco Letamendia d'Euskadiko Eskerra. Al Senat hi va haver 226 sí, 8 abstencions, 5 nòs i 14 absències.

El Projecte de Constitució va ser ratificat el dia 6 de desembre de 1978 en Referèndum pel 87,78% de votants que representaven el 58,97% del cens electoral, sent així l'única constitució de la història d'Espanya que ha estat ratificada i aprovada pel poble espanyol mitjançant referèndum. La Constitució va ser sancionada el dia 27 de desembre pel Rei i publicada al BOE el 29 de desembre. Un cop aprovada la Constitució, les Corts Constituents es van dissoldre i es convocarien noves eleccions per l'1 de març del 1979.

Pel que fa a Navarra i, sobretot, al País Basc, els resultats del referèndum constitucional foren considerablement diferents. L'abstenció a Navarra seria del 33,42%, a Àlaba del 40,70%, incrementant al 56,06% a Biscaia i al 56,55% a Guipúscoa. Als vots favorables i el contraris també variarien en relació a la mitja estatal. A Navarra el sí obtindria el 75,67% dels vots, a Àlaba el 69,39% amb un representatiu 7,96% de vot en blanc, a Biscaia el vot favorable seria del 70,88% i a Guipúscoa el sí només arribaria al 63,87% dels votants.⁵⁶ A cap de les províncies basques s'arribaria al 50% dels vots afirmatius de les persones cridades a les urnes aquell 6 de desembre. A Biscaia només el 31,13% de la població havia acceptat la Constitució espanyola i a Guipúscoa el 27,64%. En relació aquests resultats, Letamendia diu: "Dado que esta abstención no es "técnica", sino la expresión de una voluntad política de rechazo claramente afirmada (razón por la cual se despega de la media estatal), puede afirmarse que una mayoría sociológica, la correspondiente a las fuerzas nacionalistas vascas, han rechazado el texto constitucional mediante la abstención o el voto negativo"⁵⁷.

Les forces parlamentaries estatals, en canvi, afirmaran que la Constitució sí que ha estat votada favorablement a Euskadi. Luis Castells diu: "Se han formulado interpretaciones distintas de estos datos, y en tanto en el imaginario nacionalista no cabe duda de que 'Euskadi rechazó la Constitución', desde otro tipo de opinión se niega tal afirmación y se señala que no es posible adjudicarse la abstención en la medida que no se puede diferenciar la abstención técnica de la política. Sea como fuere, era una muestra elocuente del peso social del nacionalismo en Euskadi y un aviso de hacia dónde se orientaban sus preferencias".⁵⁸

2.5. Les eleccions generals de 1979 i l'Estatut d'Autonomia Basc.

Després de l'entrada en vigor de la Constitució espanyola, el 21 de desembre morirà assassinat per un explosiu situat al seu cotxe José Miguel Beñarán *Argala*, històric dirigent d'ETA (m).

⁵⁶ *El País*, 8 de desembre del 1977.

⁵⁷ Francisco Letamendia, *E.T.A. en la Transición*, op. cit., p. 220.

⁵⁸ Juan Pablo Fusi y José Antonio Pérez, *Euskadi 1960-2011*, Madrid, Biblioteca Nueva, p. 78

Aquest atemptat seria reivindicat pel Batallón Vasco Español (BVE).⁵⁹ També aquell desembre del 78, començaria la política penitenciària basada en la dispersió dels presos bascos fora de la seva terra i engarjolats en presons de màxima seguretat. A la mort d'Argala, ETA (m) respondria assassinant a alts càrrec de l'exèrcit a Madrid. Els militars liderats per Tejero i Sáenz de Ynestrillas intentarien organitzar un primer cop d'estat en l'anomenada Operació Galàxia⁶⁰. Espanya s'encaminava cap a una democràcia però el conflicte continuava.

En aquest context, al País Basc s'elaboraria l'avantprojecte d'Estatut que generaria divergències entre les forces parlamentàries basques (PSOE, UCD, PNB). Entre el PNB i el PSOE hi havia discrepàncies en relació al concert econòmic i les Juntes Generals. Pel que fa a l'esquerra abertzale es produiria la divisió definitiva entre els sectors que s'agrupaven al costat d'Herri Batasuna i Euskadiko Eskerra. Des de la coalició sorgida de la Taula d'Alsasua es rebutjaria completament un nou Estatut dins el marc d'una Constitució que segons ells no havia estat acceptada pel poble basc. Pel que fa a EE, considerarien que el fet que la Constitució no fos acceptada per la majoria de bascos i basques faria que en aquell moment poguessin negociar un Estatut amb cara i ulls incloent-hi un gran nombre de competències.

L'Estatut basc serà consensuat entre els participants d'una Comissió de l'Assemblea de Parlamentaris Bascos on hi haurà 5 membres del PNB, cinc del PSOE, tres d'UCD, dos d'EE, un d'AP i un d'ESEI. Malgrat que hi haurà divuit projectes d'Estatut seran sobretot quatre els que es tindran en compte, el del PNB, el del PSOE, el d'EE i el d'UCD. En l'aspecte ja citat del concert econòmic, el PSOE intentava articular un mateix model fiscal a tot l'estat. La pressió popular basca faria impossible no negociar l'aspecte econòmic i s'aconseguiria un pacte on el PNB acceptava els mateixos impostos a tot l'estat a canvi de mantenir la característica essencial del concert basc, la quota, que era i és la quantitat fixe que Euskadi ha d'entregar a l'Estat espanyol.

L'avantprojecte es faria públic el 7 de desembre, dia després del referèndum constitucional, sense la firma del PSOE que descontent amb la proposta sorgida havia marxat de la comissió. Finalment, passat els dies i amb la incorporació de dos membres més a la comissió, un comunista i un de carlista, el PSOE tornaria a les reunions i el 24 de desembre del 1978 quedaria aprovada la totalitat de l'avantprojecte d'Estatut basc. Les diferències amb el del 7 de desembre serien considerables. A la possible incorporació de Navarra al País Basc se li incorporaven traves constitucionals, l'euskera passava de ser la "llengua nacional" a ser la "llengua pròpia", les FOP espanyoles ja no necessitaven un estat d'excepció, d'alarma o d'assetjament per actuar a Euskadi i, en definitiva, les particularitats basques quedaven difoses.

EIA donarà el seu vistiplau al projecte d'Estatut, Mario Onandia diria que "este Estatuto da una respuesta satisfactoria a los problemas más graves que tiene presentados el País Vasco; el pueblo vasco tiene que volcarse en su defensa igual que lo hizo con la amnistía". Javier Arzallus, del PNB, d'altra banda, demostraria reticències: "Hemos partido de una realidad impuesta que es el marco constitucional concreto. Este Estatuto no es nuestro Estatuto ideal, ni siquiera el que nosotros propondríamos. Es el que permite la Constitución". Nebreda, de l'UCD, encara es mostrarà més contrari però per motius oposats, "nuestros parlamentarios no han tratado de

⁵⁹ El BVE va ser una organització terrorista parapolicial que va actuar fonamentalment al País Basc i a Euskadi Nord des del 1975 fins a principis dels vuitanta.

⁶⁰ Va ser el nom en clau d'un cop d'estat que pretenia aturar el procés de reforma política que estava portant l'estat espanyol des del franquisme a la democràcia.

crear falsas esperanzas a nadie... la UCD del País Vasco no va aceptar que el Estatuto atente directa, indirectamente o que ponga en duda, la unidad de España y la supremacía legal de la Constitución".⁶¹ Herri Batasuna en particular i el KAS en concret manifestaran un absolut rebuig al text estatutari. Finalment, el 29 de desembre, l'Assemblea de Parlamentaris reunits a la Casa de Juntas de Gernika aprovarà el text per vint-i-quatre vots a favor, una abstenció i un vot en contra, el del representant d'EMK dins la coalició d'EE. Només mancava la ratificació del Congrés espanyol i del poble basc per la seva entrada en vigor.

A principis de gener del 1979, començaria una altra ofensiva armada d'ETA(m) per contestar el trasllat de presos bascos a presons d'alta seguretat i fora d'Euskadi. El dos de gener ETA(m) assassinarà l'ajudant del Governador Militar de Donosti i el dia 3, a Madrid, donarà mort a un general de l'Exèrcit. Les forces armades rebien els cops amb nerviosisme i acusaven als polítics i ministres d'aquesta situació. El 9 de gener totes les forces polítiques de l'Estat s'unirien per demanar mesures per erradicar el terrorisme. ETA(m) era la principal enemiga del nou ordre. Aquesta prolongació de la violència política és explicada per David Beorlegui en el seu llibre *Transición y Melancolía* on exposa que "el desencanto [...] se tornó en una expresión violenta que segó la vida de numerosas personas en el intento de imponer la transformación social mediante el empleo de la violencia. Los atentados se cebaron fundamentalmente en miembros del Ejército y de los cuerpos y fuerzas de seguridad del Estado, que en el período comprendido entre 1978 y 1981 se convirtieron en el objetivo predilecto -que no exclusivo- de las iras del desencanto. Los grupos armados acometieron una ofensiva desenfrenada con el fin de inestabilizar el proceso de transición democrática y de señalar a unas instituciones que no habían sufrido depuración alguna".⁶²

L'1 de febrer del 1979, un decret-llei sobre "Protecció de la seguretat ciutadana" eixamplaria l'article 55.2 de la recent aprovada Constitució on es contemplava i es contempla la suspensió de drets i llibertats "per les persones determinades en relació amb les investigacions corresponents a l'actuació de bandes armades o elements terroristes". El nou decret-llei també tipificarà com a delictes "la apologia de las personas que integran las bandas armadas" i la pertinença a "los comandos informativos".⁶³ A més a més, legalitzarà que les FOP puguin entrar a les presons per tal de restaurar la normalitat o per simples raons de seguretat. El nou decret tindrà l'oposició de socialistes, comunistes, Minoria Catalana i el PNB que demanen la seva derogació per considerar-lo anticonstitucional.

Com a resposta, una gran majoria dels presos bascos inicia una vaga de fam indefinida. Herri Batasuna, per la seva banda, fa una crida a tot el moviment de l'esquerra abertzale perquè facin tancades a llocs públics de manera també indefinida afirmant que "los hechos dan la razón a quienes como nosotros piensas que Euskadi Sur y Norte son una única nación, pues el pánico desatado por los dos Estados sobre el pueblo vasco está atenazando a sus dos mitades".⁶⁴ Així s'iniciaria un conflicte dins el conflicte on durant aquest febrer les mobilitzacions antirepressives seran constants i generaran més repressió per part de l'Estat. Herri Batasuna pren un paper importantíssim dins aquestes mobilitzacions evidenciant un canvi dins l'esquerra abertzale i els

⁶¹ Francisco Letamendia – Ortzi, *El no vasco a la Reforma*, p. 77.

⁶² David Beorlegui Zarranz, *Transición y melancolía*, Madrid, Posmetropolis editorial, p. 153-154.

⁶³ Francisco Letamendia – Ortzi, *El no vasco a la Reforma*, tomo II, p. 77.

⁶⁴ *Egin*, 3 de Febrer de 1979.

moviments socials en general. Una coalició política esdevindrà referència per sobre dels moviments assemblearis o les organitzacions armades. A més a més, membres importantíssims d'HB seran detinguts en aquest mes de febrer per les tancades en llocs públics en solidaritat a la vaga fam dels presos. D'aquesta manera, Telesforo Monzón seria empresonat per delictes de desobediència i d'apologia del terrorisme.⁶⁵ Les forces polítiques culparien directament a UCD d'aquest empresonat a un mes vista de les eleccions generals i en plena campanya electoral. El 20 de febrer el Jutjat de Vitoria-Gasteiz confirmaria la presó ineludible per Telesforo Monzón, amb 74 anys. Finalment, dies després obtindria el seu acte com a diputat i seria alliberat per aquesta condició que li atorgava immunitat.

Les segones eleccions de la Transició espanyola es celebrarien l'1 de març del 1979. ETA (m) augmentava el ritme d'atemptats produint un total de sis morts. Dos d'aquestes morts es produeixen en plena campanya electoral "lo que pone de relieve que esta organización armada, que ha pedido el voto para Herri Batasuna, no teme que los atentados perjudiquen las expectativas electorales."⁶⁶ ETA (pm) que, en canvi, demanava el vot per EE, també intensificaria les seves accions armades en aquells mesos com "apoyo al movimiento obrero".⁶⁷

Pel que fa als resultats electorals, no variarien especialment respecte les primeres eleccions post Franco. Els comicis, de fet, no van satisfer a cap dels dos grans partits d'aleshores. La UCD va tornar a guanyar però sense arribar a la majoria absoluta com pretenia, va baixar lleugerament en nombre de vots i només va obtenir alguns diputats més, un total de 168, insuficients per assolir la majoria. El PSOE tampoc va millorar sensiblement els seus resultats tot i que havia absorbit al Partit Socialista Popular (PSP) de Tierno Galván i a la Federació de Partits Socialistes. Amb 5.469.813 de vots (30,40%) i 121 diputats el PSOE es va mantenir a l'oposició. El PCE, per la seva banda, obtindria un 13,4% més de vots que a les eleccions anteriors encara que només es veuria reflectit amb l'augment de 4 diputats. Possiblement, el fet més destacable dels resultats del 1979 seria la baixada rellevant d'Aliança Popular que es quedaria amb 10 diputats i perdria un 27.7 % de vots. En contraposició, la coalició d'extrema dreta Unió Nacional va entrar al Congrés amb un sol escó, el del seu líder, el nostàlgic franquista Blas Piñar.

En relació als resultats a Euskadi, la sensació que HB estava ocupant una posició política amb suport popular es transformaria amb l'obtenció de tres diputats abertzales, anticonstitucionals, antiestatutaris i legitimadors de la lluita armada que mai prendrien el seu acte. HB, aleshores, havia decidit que només farien feina institucional als ajuntaments. Posteriorment, com veurem, canviarien aquest parer. El PNB mantindria el lideratge nacionalista amb 7 diputats i EE seguiria representant un espectre polític més reduït però suficient com per mantenir-se a les institucions. Aquesta vegada també aconseguirien un sol diputat amb la figura de Juan María Bandrés.

A Navarra la victòria tornaria a ser de l'UCD, amb tres diputats. El PSOE perdria suports i es quedaria amb tan sols un diputat i, per últim, entraria a la vida institucional un partit anomenat Unión del Pueblo Navarro (UPN), de postulats constitucionals i defensors de la diferenciació entre País Basc i Navarra. Obtindrien un sol diputat. Per la seva banda, els partits nacionalistes bascos que es presentaven a Nafarroa tindria una menor incidència però els resultats plasmarien

⁶⁵ *Deia*, 21 de Febrer de 1979.

⁶⁶ Francisco Letamendia, *E.T.A. en la Transición*, op. cit., p. 244.

⁶⁷ *Hautsi* 17, juliol de 1979.

una tendència a l'alça. Una coalició formada per EE, PNB i ESEI obtindria el 8,34% dels vots i, HB, sorprenentment, aconseguiria més vots que aquests quedant-se amb un 8,77% de suports.

Resumidament, doncs, “en las Vascongadas, los resultados han estado condicionados por la decepción ante el proceso preautonómico y el rechazo del texto constitucional”.⁶⁸ A Navarra, en canvi, els postulats navarrestes-espanyolistes s'han imposat amb sobrietat per davant dels favorables a la unió dels dos territoris. Euskal Herria, doncs, no seguia uns paràmetres homogenis.

2.6. De les eleccions municipals a l'aprovació de l'Estatut basc.

La irrupció d'Herri Batasuna com a força electoral favorable a l'actuació d'ETA(m) havia provocat alarma a l'estat espanyol i també al francès. El diari *El País* escriuria el 4 de març que “nuestras reiteradas afirmaciones acerca de que el terrorismo de ETA encontraba cada vez menos respaldo popular se muestran ahora, desgraciadamente, erróneas”. Fins i tot, el diari francès *Libération* diria “el escrutinio popular ha sancionado un hecho: la lucha armada en el País Vasco no es obra de aislados maquiavélicos, sino la expresión de una parte notable del pueblo”.⁶⁹

El fenomen HB serà estudiat des de diferents òptiques i he volgut plasmar dues visions antagòniques d'aquest. Per el sociòleg Juan Linz, “la tradición vasca de democracia local, la fuerza del movimiento ciudadano, (de las asociaciones de vecinos de barrio y de pueblo), las características de una sociedad industrial avanzada en crisis, junto al clamor nacionalista, no están probablemente ausentes del proceso de aparición con cierto consistencia de figuras tales como las del asamblearismo y consejismo, de la libre revocación de los representantes elegidos, del concepto de ‘bloque dirigente’, de las figuras del independiente (de izquierda abertzale), etc... La actividad incesante de Gestoras, Mesas, Comisiones y Coordinadoras de todo género, da cuenta del entramado social en el que se unen esas nuevas formaciones políticas (HB), que propician una movilización permanente de minorías importantes de la población vasca... Hoy la contestación a esas legitimidades del sistema político incluso se ha ampliado y trasladado: ya no es sólo una lucha contra la ‘opresión del Estado centra’, sino contra los ‘partidos burgueses’ del propio Euskadi, contra la derecha y el reformismo vascos”.⁷⁰

El periodista i escriptor Luciano Rincón, per la seva banda, valora que “Herri Batasuna es un movimiento de masas creado a partir de un grupo minoritario armada, lo que contradice su vocación tercermundista, pues en el Tercer Mundo son generalmente los movimientos de masas los que originan grupos armados”. I segueix, “la importancia de Herri Batasuna para la consolidación política de ETA ha sido grande y lo sigue siendo. [...] HB obrece siempre más de los que esos grupos (de izquierdas) pueden, ya que los núcleos marxistas revolucionarios matizan intelectualmente las situaciones y sus respuestas, mientras que HB ha prescindido de todo ello. Si queréis radicalismo, nosotros damos más. Si ofrecéis enfrentamiento, nosotros nos enfrentamos más. Todo ello, con un lenguaje elemental, poco complicado, en un discurso lineal, ha supuesto el crecimiento del populismo radical [...]. Los grupos y grupúsculos de extrema

⁶⁸ Francisco Letamendia, *E.T.A. en la Transición*, op. cit., p. 261.

⁶⁹ *Deia*, 4 de març de 1979.

⁷⁰ Linz, Juan J. y Francisco Andrés Orizo y Darío Vila, *Conflicto en Euskadi*, Madrid, Espasa-Calpe, D.L., 1986, p. 174.

izquierda han sido aplastados bajo el peso de HB y barridos por la oferta de ETA, que ninguno de ellos puede superar, porque, ¿qué hay más violento que la muerte y más nacionalista que el independentismo? Por eso, a quienes pretenden, desde la extrema izquierda, racionalizar de algún modo la política de HB, ésta responde con las acusaciones de ‘políticos de gabinete’, ‘intelectuales’, ‘servidores del gran capital’ y otras afirmaciones que dañan gravemente su imagen ante una clientela que, como es potencialmente la misma, siempre prefiere a HB.”⁷¹

En aquest context, el 3 d’abril del 1979 se celebrarien les primeres eleccions municipals de la democràcia espanyola post Franco. Donat el cas que són eleccions locals només em centraré en els resultats a Euskal Herria.

L’hegemonia nacionalista es consolidaria en aquests comicis on el PNB obtindria una sòlida victòria al País Basc. A Biscaia, el PNB aconseguiria 543 regidors, HB 134, PSOE 90, PC 30, EE 25 i UCD 21. A Guipúscoa, el PNB tindria 338 regidors, HB 106, POSE 79, EE 60 i el PC 9. A Àlaba, el PNB també guanyaria amb 170 regidors, UCD 106, PSOE 33 i el PC 1. En aquestes dades no estan comptabilitzades les candidatures independents que en molts casos serien coalicions de l’esquerra abertzale amb HB i altres col·lectius. A Biscaia hi hauria 225 regidors independents, a Guipúscoa 129 i a Àlaba 104. El PNB esdevindria la força política amb més pes institucional a Euskadi però li creixeria un enemic oposat totalment en els mètodes i praxis política, Herri Batasuna. Santi Brouard, membre destacat d’HB, afirmaria que “en los Ayuntamientos donde seamos minoría potenciaremos el contrapoder popular, que pasa por dar voz a las asociaciones de vecinos, grupos culturales, ikastolas y todo tipo de organismos populares; y donde seamos mayoría lo ejerceremos”.⁷² Per la seva banda, les formacions estatals van perdre suports a les províncies basques.

A Navarra hi hauria una victòria absoluta de les coalicions independents que aconseguirien 1.424 regidors. Una bona part d’elles, també serien coalicions de l’esquerra abertzale com a Euskadi. D’altra banda, UCD guanyaria als altres partits hegemònics amb 262 regidors seguit del PSOE amb 151. Un fet destacable d’aquestes eleccions locals a Nafarroa seria la segona posició obtinguda per la coalició d’HB a l’Ajuntament de Pamplona on quedaria a menys de mil vots de l’UCD. A Navarra, doncs, els partits espanyols aguanten amb fermesa l’embat nacionalista però es confirma una tendència de les últimes eleccions generals: el vot nacionalista basc es concentra a les candidatures de l’esquerra abertzale per davant del PNB.

A l’estat espanyol, l’UCD aconseguiria la victòria amb 28.960 regidors i el suport del 30,6% de l’electorat. El PSOE seria segon amb 12.077 regidors i el suport del 28,2% dels vots mentre que el PCE va conquerir la tercera plaça amb 3.732 regidors i el 13,1% dels sufragis. Entre els partits d’àmbit estatal, finalment, es va situar Coalició Democràtica (CD) amb Aliança Popular com a partir més fort que obtindria 2.339 regidors i el 3% dels vots.

Deixant les eleccions municipals a banda, durant els mesos d’abril i maig del 1979 es produïrien en el si de l’esquerra abertzale un discussió sobre la participació o no a les institucions. Dins el KAS es viurien debats intensos amb posicions diferenciades i LAIA, per exemple, defensaria la participació a les Juntes Generals, al Parlament Foral i a les Diputacions. Finalment, la posició d’ETA (m) influenciaria les posicions d’HB que, en canvi, decidiria una sortida intermèdia

⁷¹ Luciano Rincón, *op.cit.*, p. 69-71.

⁷² *Egin* del 6 d’abril del 1979.

argumentada. Si bé ETA (m) volia que HB no participés en cap òrgan institucional que no fossin els ajuntaments, Herri Batasuna decidiria que els seus representants marxessin de les Juntes Generals i Diputacions del País Basc, però, en canvi, ocuparien els seus escons a la Diputació i al Parlament Foral de Navarra. Aquesta decisió es prendria per tal de defensar la unió de les quatre províncies basques sota denominació espanyola que, a diferència del País Basc, gaudia d'un suport popular minoritari a Nafarroa.

També al maig del 79, al Congrés espanyol se n'adonarien que l'aprovació del projecte d'Estatut basc no havia portat la pacificació a Euskadi. Els atemptats d'ETA (m), d'ETA (pm) i del terrorisme parapolicial feixista no cessaven i tornaven a accentuar-se durant aquests mesos. Per posar un parell d'exemples, el 6 de maig la Triple A⁷³ matarien a José Ramon Ansa un jove de 17 relacionat amb l'esquerra abertzale. El dia següent, el refugiats basc Francisco Larrañaga "Peru", moriria víctima d'un atemptat a Hendaia. Pel que fa a ETA, la branca militar mataria el 25 de maig del mateix any al Tinent General Gómez Ortiguela i als Generals Agustín Laso i Jesús Abalos. A l'endemà, una bomba situada a la cafeteria California 47 de Madrid produiria vuits morts i més de quaranta ferits. L'enfrontament entre l'esquerra abertzale i els membre del FOP era total i cada vegada més sanguinari.

A Tudela, Navarra, el 3 de juny estava convocat un acte polític pel Dia Mundial Anti-Nuclear. Tot i que l'acte havia estat permès, "a las cuatro de la tarde, seis furgones de las Fuerzas Antidisturbios irrumpen en el Prado, descendiendo sus ocupantes precipitadamente, tras lo cual comienzan las carreras y enfrentamientos".⁷⁴ Aquests incidents acabarien amb la mort d'una jove de 26 anys anomenada Gladys Del Estal. Quan la notícia corre, els disturbis serien encara majors i, fins i tot, l'alcalde que es militant del PSE demanaria la dimissió del Ministre de l'Interior, del Governador Civil i dels comandaments de la Policia i la Guàrdia Civil. En reacció a aquesta mort, fins a 46 ajuntaments navarresos sol·licitarien la retirada progressiva de les FOP i la reducció de la seva activitat mentre aquesta retirada no es produeixi.⁷⁵

En una altre ordre de coses, la Comissió Constitucional del Congrés havia de donar el vistiplau a l'Estatut abans de passar-lo per les urnes al poble basc. En aquesta Comissió, l'UCD, que no havia quedat gens contenta amb el projecte d'Estatut aprovat per l'Assemblea de Parlamentaris, va posar traves a certs articles del citat reglament. El text variaria substancialment i aquesta actuació a destemps provocarà conflictes futurs entre els governs autonòmics bascos i el govern central degut a les imprecisions del text definitiu. L'acceptació del PNB d'aquests canvis provocarà tensions dins el partit i Carlos Garaikoetxea, president del CGB aleshores, liderarà anys després una escissió independentista del PNB anomenada Eusko Alkartasuna (EA). EE, per la seva banda, amb escàs poder decisor, també acceptarà la nova forma que la Comissió donarà a l'Estatut basc.

⁷³ La Triple A, també coneguda com Aliança Apostòlica Anticomunista, va ser una organització terrorista tardofranquista, presumptament vinculada als aparells repressius de l'Estat espanyol, que va actuar al País Basc i al País Basc francès entre 1977 i 1982.

⁷⁴ Francisco Letamendia, *E.T.A., en la Transición, op. cit.*, p. 286.

⁷⁵ *Egin*, 26 de juny de 1979.

Els desacords de l'UCD amb el text de Gernika són molts i diversos. Des de la sobirania, la llengua i tot allò relacionat amb l'educació i al cultura, fins a estar en contra de la política econòmica, de la seguretat social, la designació de senadors o l'organització dels poders autonòmics. El PSOE i el PCE, per la seva banda, donen, generalment, el seu punt de vista favorable al text de Gernika.

Aquesta posició frontal de l'UCD donarà motius a ETA (pm) que al seu Hautsi 17 del juny del 1979 argumentava que la conquesta de l'Estatut no acabaria amb la firma d'aquest i amb la posició que aleshores l'UCD estava prenent la lluita armada tornaria a ser necessària. De fet, l'organització armada intentaria segrestar el 3 de juliol d'aquell any al diputat Gabriel Cisneros d'UCD, que, al oposar resistència, acabaria ferit de gravetat. L'ofensiva d'ETA (pm) per pressionar a l'UCD sobre l'Estatut basca continuaria durant els mesos següents amb parcials victòries com la retirada de les FOP de la presó d'alta seguretat de Sòria on estaven empresonats nombrosos presos bascos.

La segona lectura del text de l'Estatut començaria el 9 de juliol i deguda la situació de bloqueig que generaria la posició d'UCD, es començarien a reunir en privat el màxim dirigent del PNB Garaicoechea i el President del Govern Espanyol, Adolfo Suárez. Les reunions serien llargues i carregoses. Finalment, el 17 de juliol es tancaria l'acord final entre Suárez i el PNB. Les forces estatals celebrarien el pacte i Carlos Garaicoechea sintetitzaria d'aquesta manera perquè donaven per bo el text final: "Porque ha configurado una Hacienda autónoma, en base a los Concierdos. Porque los órganos del Pueblo Vasco, en materia de enseñanza y educación, tendrán competencia en toda su extensión. Porque permite a Euskadi crear sus propios medios de comunicación. Porque el tema del orden público ha sido encomendado al País Vasco. Porque la definición de la Comunidad política vasca, con los cuatro territorios de Euskadi Sur, queda perfectamente enmarcada con la mención a Navarra. Porque, en definitiva, a través de la disposición transitoria, el Estatuto se convierte en un instrumento dinámico que no cierra posibilidades futuras".⁷⁶

El 21 de juliol, la Comissió Constitucional del Congrés es reuniria per aprovar definitivament el text. Abans, però, hi hauria alguna nova modificació pel que fa a l'article que parla de la possible incorporació de Navarra al País Basc. El canvi era perjudicial pel nacionalisme basc donat que s'afegirien nous requisits formals sumats als que ja hi havia. En qualsevol cas, doncs, el referèndum quedava convocat pel 25 d'octubre del 1979.

Herri Batasuna, per la seva banda, seguirà oposant-se frontalment a l'Estatut Basc negociat a la Moncloa. Serà considerat un Estatut ple de renúncies i claudicacions. En contraposició, EIA i EE, donaran per bo el nou text estatutari i atacaran la posició inamovible d'HB a qui acusen de tenir una actitud irracional i sectària.⁷⁷ La realitat era que aquell Estatut negociat principalment pel PNB havia aconseguit gairebé els màxims possibles dins el marc constitucional. Les formacions favorables a aquell text evidenciarien una eufòria notable donat que per moments s'havia vist perillar un consens que, de no haver-se donat, hagués generat tensions tan a Euskadi com arreu de l'estat. Malgrat això, que una força en auge com HB rebutgés sense mitges tintes aquell nou reglament autonòmic marcaria els propers anys de la vida social i política a tota Euskal Herria.

⁷⁶ *Deia*, 19 de juliol 1979.

⁷⁷ *Deia*, 21 de juliol 1979.

ETA (m) inicia una nova onada d'atemptats a finals de juliol, paral·lelament a l'aprovació de l'Estatut basc a les Corts Espanyoles. A partir del 28 de juliol, totes les forces parlamentàries sumades a d'altres extraparlamentàries s'unirien en una campanya contra HB i el seu no a l'Estatut.⁷⁸ ETA (pm), per la seva banda, també havia iniciat una campanya ofensiva anomenada *Estatutoarekin presoak kalera* (Amb l'estatut els presos al carrer) que amenaçarà amb accions sagnants si els presos bascos no tornaven a casa o, almenys, a presons basques. En aquest context, ETA (pm), prendrà una iniciativa armada que voldrà eixamplar el dolor més enllà de l'exèrcit i als membres dels FOP com a mesura de pressió al govern. Aquesta línia d'acció, el 29 de juliol els polítics col·locaran diversos explosius a les estacions de Chamartín i Atocha, així com al Aeroport de Barajas. Aquests artefactes provocaran quatre morts i nombrosos ferits de caràcter civil.

El govern espanyol aprofitarà aquesta acció discriminada d'ETA (pm) per, tot i saber que no era cert, relacionar aquests atemptats amb els sectors bascos contraris a l'Estatut, és a dir, HB i ETA (m). Així, s'intensificarà la campanya contra HB. Com a coalició electoral jugava al mateix tauler que les altres forces polítiques i, per aquestes, una formació amb els postulats i els suports d'HB era perillosa per un sistema que recentment s'estava construint.

En qualsevol cas, aquesta acció també generaria tensions per les relacions entre EE i ETA (pm). Juan Maria Bandrés sortiria al pas afirmant que ETA(pm) "da la sensación de que ha separado la lucha por el Estatuto de la lucha por los presos" i que "esas acciones son claramente contradictorias con el proceso de institucionalización de Euskadi".⁷⁹ Des d'EIA, un dels partits de la coalició d'EE, començava a entrar en crisi el concepte d'una organització armada. De fet, el partit havia aconseguit generar llaços d'unió amb partits d'esquerres estatals que durant la Transició ja no donaven cap tipus de suport a les accions de qualsevol ETA. Aquests primers dubtes s'anirien desenvolupant fins a la seva resolució anys després.

Finalment, el 2 d'Agost, ETA (pm) anunciaria l'abandonament de la campanya armada que estava prevista. Segons dirien, la decisió s'havia pres entre la militància de l'organització degut als danys causats però en cap cas aquesta resolució volia dir que s'hagués acabat la lluita armada.⁸⁰ A partir d'aquell moment, els presos d'ETA (pm) comencen a gaudir d'un tracte preferencial i al 5 d'agost catorze dels seus presos són enviats a Basauri des de la presó d'alta seguretat de Sòria, on hi ha la majoria dels presos d'ETA (m). Les divergències entre els partidaris d'HB i els d'EE serien cada cop majors i ja mai més tornarien a aproximar-se.

A tot això, el 25 d'octubre estava convocat el referèndum estatutari. L'Estatut Autòmic Basc, doncs, va ser aprovat amb una participació del 59,77% del cens i un 90,29% de vots afirmatius.

El vot afirmatiu va ser defensat per la majoria dels partits (PNB, PSE-PSOE, UCD, EE, PCE-EPK, PTE, ESEI) i per l'organització armada ETA (pm). L'abstenció activa va ser l'alternativa defensada per la coalició Herri Batasuna, l'organització ETA (m) i pels partits EMK (que havia abandonat la coalició d'EE durant el procés d'aprovació de l'Estatut), OIC-EKE i LKI. Per la seva banda, AP i Unió

⁷⁸ Francisco Letamendia, *E.T.A. en la Transición*, op. cit., p. 315.

⁷⁹ *El País*, 31 de juliol 1979.

⁸⁰ *Hautsi* 19, agost del 1979, p. 82-89.

Nacional van demanar el vot en contra donat que consideraven que l'autonomia dels pobles era una amenaça per la unitat d'Espanya.

L'abstenció havia estat notòria però insuficient i els partits pro Estatut obtindrien una victòria legítima a les urnes. HB denunciaria irregularitats en la consulta electoral sense que anessin més enllà. A Catalunya, que votava el seu Estatut el mateix dia, també es va viure una abstenció considerable que, aquesta vegada, restaria importància al cas basc. La campanya contra HB i ETA (m) de tots els partits favorables a l'Estatut havia donat el seus fruits en el citat referèndum, però les relacions de força en el tauler polític basc es mantenien similars. Ara bé, a partir d'aleshores, el nacionalisme basc quedava dividit indefinidament entre aquells que havien donat suport a l'Estatut, i d'alguna manera legitimaven la Constitució, i aquells que s'havien oposat frontalment a la Carta Magna espanyola i, posteriorment, a l'Estatut Autonòmic acceptat dins d'un marc constitucional que havia estat aprovat amb pinces pel poble basc.

2.7. De les primeres eleccions autonòmiques fins al cop d'Estat del 23 de febrer del 1981.

A l'estat espanyol, el Govern d'Adolfo Suárez que tan eficaç havia estat fins l'entrada en vigor de la Constitució, començava a tenir greus complicacions per solucionar els problemes econòmics i social que assolaven Espanya. A més a més, l'auge de les accions armades per part dels grups bascos i el malestar que generaven a l'exèrcit feia augmentar les probabilitats d'un aixecament militar que fes trontollar la democràcia. La premsa i la opinió pública canviaren el seu parer entorn la figura de Suárez i l'UCD. La paraula *desencanto* era més viva que mai. La democràcia no estava comportant els beneficis i avenços que els espanyols i les espanyoles esperaven.

Aquesta UCD comptava amb quatre grups que amb el temps es farien incompatibles. "Los cristiano-demócratas, los burócratas del ex Movimiento Nacional asociado a Rodolfo Martín Villa, los socialdemócratas y los liberales dirigidos por Joaquín Garrigues Walker".⁸¹ Així doncs, sumats als greus problemes del país, creixerien unes discrepàncies internes en matèria social, econòmica, religiosa o territorial que trencarien del tot la unitat d'acció de l'UCD.

A tot això, el PSOE, es posicionava cada vegada més al centre del tauler polític i durant aquell període abandonaria definitivament els seus postulats marxistes. Felipe González, el secretari general del partit, feia passos de gegant per aproximar-se al poder.

Dins del PNB també hi hauria moviments. En el si del partit conviuen les faccions nacionalistes més moderades representades per Xabier Arzallus enfrontades habitualment a les branques més "sabinoaranes". A finals de del 1979 i principis del 1980 hi ha conflictes interns que, en darrer terme, acabaran tancant files amb el camí iniciat pel partit amb l'Estatut, la col·laboració amb l'estat i el rebaixament del discurs independentista. Els partidaris de les tesis oposades i de caràcter més assembleari s'aproximarien poc a poc a l'esquerra abertzale i, particularment, a HB.

En aquest context, el 9 de març del 1980 se celebrarien les primeres eleccions autonòmiques post Franco. El PNB, que presentava la persona que havia negociat l'Estatut a Madrid en darrere

⁸¹ Paul Preston, *El triunfo de la democracia en España: 1969-1982*, Plaza&Janes Epoca, p. 195-196.

instància, Carlos Garaicoechea, obtindria una victòria còmode obtenint 350.283 vots i 25 diputats. Herri Batasuna, es mantindria com l'alternativa política basca quedant en segona posició amb 152.1162 vots i 11 diputats. Els seguirien el PSOE amb 130.543 vots, EE amb 90.064 i l'UCD 78.310 suports. Aliança Popular i el PCE, per la seva banda, aconseguirien 2 i 1 diputats respectivament.

La victòria del PNB havia estat generalitzada arreu del país amb grans resultats a les tres províncies. Es confirmava, doncs, després de dues eleccions generals, unes locals i unes autonòmiques, que el PNB era el partit institucional hegemònic a Euskadi i que les propostes nacionalistes cristianes moderades gaudien d'amplis suports populars. HB, que havia patit l'escissió de LAIA i ESB al febrer del 80, havia perdut 30.000 vots en relació a les eleccions municipals però es mantenia com la segona opció política del país. EE, d'altra banda, continuava la seva participació institucional rebent aquesta vegada més vots que en els comicis municipals i estatals anteriors.

Pel que fa als partits espanyols, seguiria la tendència a la baixa i entre les quatre forces representades tan sols sumarien 18 dels 60 escons a repartir.

Amb aquests resultats, doncs, sortiria elegit Lehendakari Carlos Garaicoechea amb els vots favorables del seu partit, el no de tota la resta de formacions i l'absència institucional d'HB. El seu programa es basaria en la superació de la crisi econòmica mitjançant un pla de reconversió industrial, l'eliminació del clima de violència i el desenvolupament en profunditat de l'Estatut. "De 'moderado', por una parte, y de 'más técnico que político', por otra, cabe calificar el Gobierno designado por Carlos Garaikoetxea y que el lendakari vasco presentó ayer tarde en Bilbao" ⁸²explicava el diari *El País* del dia 25 d'abril.

A partir d'aleshores, en l'aspecte polític, el País Basc entraria en una etapa de construcció de l'autogovern i de desenvolupament de les seves institucions. El lideratge institucional del PNB portaria aquest a edificar una autonomia feta a mida pel seus i cap als seus, amb un marcat caràcter exclusivista i teixint poques aliances amb les altres formacions polítiques. En aquest camí, el principal enemic del PNB no seria l'estat espanyol ni els partits estatals, sinó l'esquerra abertzale amb HB i ETA (m) al capdavant.

Tanmateix, aquesta esquerra abertzale viuria el seu propi trajecte amb no poques dificultats. Després dels intensos dos anys electorals (del 1978 al 1980), l'esquerra abertzale havia guanyat un pes electoral difícilment esperable anys enrere. Això, havia dotat de referencialitat dins del moviment a HB i aquesta realitat no satisfieia a tothom. La idea del KAS com a bloc dirigent i d'ETA (m) com a avantguarda armada quedava tocada amb la presència d'HB, del front civil, que en certs sectors abertzales generava temors per possibles reformismes i claudicacions. Les organitzacions del KAS, doncs, proposarien la subordinació d'HB al KAS fet que, a grans trets, va acabar complint-se. ETA (m), però, mantindria un paper importantíssim en l'entramat abertzale.

En un altre ordre de coses, un conflicte intern que venia d'anys enrere acabaria conclouent-se aquella segona meitat de l'any 80. Dins el sindicat Langile Abertzaleen Batzordeak (LAB), el 1978 havia sorgit un debat a causa de dues concepcions de l'organització oposades: la reformista o economicista representada per EIA i la revolucionària representada pel KAS.

⁸² *El País*, 25 d'abril 1980.

Entre aquests blocs, es va imposar el primer per una diferència mínima de 7 vots, fet que comportaria que el LAB abandonés la KAS després del seu I Congrés. Des d'aquell moment es crearia un corrent intern anomenat LAB-KAS amb l'objectiu de tornar a integrar LAB a la coordinadora abertzale. En els mesos previs al II Congrés de LAB celebrat el 1980 les discussions internes eren cada vegada majors. HASI defensava fermament la reintegració de LAB a la KAS i expulsaria militants contraris a aquesta unió. Finalment, aquesta integració s'aprovaria per 503 vots a favor, 53 en contra i 17 abstencions.⁸³

Per la seva banda, ETA (m) ignoraria el nou estat de les coses i negaria el paper d'interlocutor vàlid al PNB. Un article de l'advocat dels presos d'ETA publicat al diari *Egin* es preguntava: "¿Puede el Sr. Garaicoechea poner en libertad a los presos políticos vascos?, ¿puede legalizar a HASI, a LAIA, a HB...? ¿puede conseguir la salida de Euskadi de la Guardia Civil, Policía Nacional y Cuerpo General de Policía? [...] ¿puede lograr el reconocimiento de la soberanía de Euskadi y su derecho al ejercicio de la autodeterminación? [...] Los que están dispuestos al diálogo con ETA no tiene facultades de ningún tipo para poder negociar... y si están dispuestos a aplicar la legislación vigente, pueden caer en el error de aplicar la legislación de Madrid y provocar una gravísima división entre los propios vascos".⁸⁴ Per ETA (m), doncs, la negociació ha de ser amb l'estat espanyol no amb el poder autonòmic basc. Pel que fa a l'aspecte organitzatiu, ETA defineix el KAS com a òrgan estratègic, a HB com a coalició defensiva de caràcter electoral i es dona a si mateixa el caràcter d'avantguarda.⁸⁵

Per últim, Jarrai, l'organització juvenil de l'esquerra abertzale, centrarà la seva lluita contra el servei militar obligatori i contra l'augment del consum de droga a Euskal Herria. A partir dels anys 80 començaria l'auge de les drogues dures a Euskadi que tindrien una gran influència en el marc social i polític del país on molts joves hi deixarien la vida. ETA (m) acompanyaria a l'organització juvenil en aquesta lluita realitzant atemptats contra traficants i espais d'oci on permetia l'ús d'aquestes substàncies.

Pel que respecta a l'estat espanyol, Adolfo Suárez quedava cada dia més en entredit. A principis de maig del 1980 el PSOE presentaria una moció de censura en la qual Felipe González s'oferia com a alternativa de govern amb un programa de consolidació de la democràcia i reformes socials. Encara que no va aconseguir que la moció de censura tirés endavant el dirigent socialista va sortir molt enfortit i va passar a ser el líder polític més ben valorat en totes les enquestes d'opinió, desbancant per primera vegada a Adolfo Suárez que ocupava aquest lloc des 1976. El debat de la moció de censura celebrat el 30 de maig va ser retransmès per televisió a tot el país i el PSOE es va confirmar des de llavors com una veritable alternativa de govern

Suárez, que va sortir molt afeblit de la moció de censura socialista, tampoc aconseguia posar ordre dins el seu partit. La situació era altament complicada i, en darrer terme, el 29 de gener de 1981, Adolfo Suárez presentaria la seva dimissió al capdavant del Govern Espanyol. "No quiero que el sistema democrático de convivencia sea, una vez más, un paréntesis en la Historia de España",⁸⁶ així s'acomiadava el principal artífex de la unitat social per la reforma del franquisme cap a una democràcia. Dos dies després es coneixeria que Leopoldo Calvo Sotelo

⁸³ Francisco Letamendia, *E.T.A., en la Transición, op. cit.*, p. 372-377.

⁸⁴ "Negociar con ETA, ¿quién?, *Egin* 20 d'abril del 1980.

⁸⁵ *Zutabe* (butlletí intern de l'organització armada ETA) nº22 finals del 1980.

⁸⁶ *El País* 30 de gener 1981.

seria el candidat d'UCD per substituir-lo. Aquestes setmanes posteriors a la dimissió de Suárez comportarien la última gran crisi de la Transició espanyola.

Calvo Sotelo no representava, en cap cas, una nova imatge de modernitat pel país. L'UCD estava tocada de mort i aquesta solució a curt termini no satisfia a ningú. A tot això, altes càrrecs de l'Exèrcit estaven movent fils per actuar. La inestabilitat política era altíssima. El 29 de gener, ETA (m) havia segrestat a l'enginyer en cap de la construcció d'una central nuclear a Lemóniz⁸⁷, José María Ryan, i exigia l'aturada d'aquest projecte a canvi de la vida de l'enginyer. El Rei Joan Carles i la Reina Sofia programarien una visita oficial al País Basc pels dies 3 i 5 de febrer.

Aquesta visita reial a Euskadi seria vista amb recel per l'Exèrcit i pels sectors pròxims a l'esquerra abertzale. Es convocarien manifestacions contràries per tot el País Basc però el fet més visible seria l'esdevingut a la Casa de Juntas de Gernika. Allà, el discurs del Rei seria interromput per militants d'HB que començarien a entonar les estrofes de *l'Eusko Gudariak* generant una gran tensió a la sala. Un cop expulsat de la Casa de Juntas, el Rei, notablement hàbil, diria que "frente los que practican la intolerancia, desprecian la convivencia y no respetan nuestras instituciones, yo proclamo mi fe en la democracia y mi confianza en el pueblo vasco".⁸⁸

El dia 6 de febrer, apareixia mort d'un tret al cap José María Ryan. L'assassinat de Ryan va tenir un gran impacte social i totes les forces polítiques basques i estatals condemnaren ferotgement el crim. Només HB quedaria al marge. El 9 de febrer es va dur a terme a tot el País Basc una vaga general contra ETA, convocada pels partits polítics PNB, PSE-PSOE, PCE, EE i les centrals sindicals CCOO, UGT i ELA-STV (sindicat a l'òrbita del PNB) en protesta per l'assassinat de Ryan.

Els incidents de Gernika i la mort de l'enginyer generarien una nova onada d'exaltació dins l'Exèrcit espanyol. Un article del general retirat Fernando de Santiago argumentava que els insults al monarca a Euskadi demostraven la descompició d'Espanya. De les accions d'ETA diria que eren la prova evident que a l'estat espanyol no hi havia autoritat i, afirmava, que eren ells qui l'havien de restablir.⁸⁹

El 13 de febrer, per afegir més llenya al foc, Joseba Iñaki Arregui Izaguirre, que mai s'ha comprovat si era militant d'ETA, moriria estant a disposició policial. "Su muerte significaba en el mejor de los casos una estupidez por parte de sus carceleros; y en el peor, una provocación deliberada justamente cuando la opinión se volvía contra ETA. Arregui había sido golpeado, y evidentemente murió a causa de las torturas policiales".⁹⁰ Aquest succés provocaria l'enfrontament públic entre els ministres d'Interior i Justícia i causaria nombroses dimissions de caps policials. En aquest context, el dia 20 de febrer es votaria la investidura de Calvo Sotelo sense que aconseguís la majoria necessària. El dia 23, quedava fixada la segona volta.

"Eran las 18:22 cuando el teniente coronel de la Guardia Civil, Antonio Tejero, entraba por sus fueros en el Congreso de los Diputados. Dirigiéndose a sus señorías, '¡Quietos todo el mundo!'

⁸⁷ La construcció de la central es va veure contestada per un ampli moviment ecologista, i sobretot pels veïns i ajuntaments de la zona, que s'oposaven a la construcció de la planta. A nivell polític organitzacions com EE o HB també s'implicaren en la lluita. ETA donaria suport al moviment amb accions armades. Finalment, la central nuclear de Lemóniz mai entraria en funcionament i seria presentada pels moviments socials bascos com una gran victòria.

⁸⁸ Paul Preston, *op. cit.*, p. 216-217.

⁸⁹ *Ibidem* p. 218.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 219.

y ráfagas de metrallata al techo del hemiciclo”.⁹¹ L'intent de cop d'estat tindria diferents protagonistes. Alfonso Armada, que havia estat nomenat Segundo Jefe del Estado Mayor el dia 12 de febrer, conversaria amb Tejero sense arribar a un entesa. Tejero només havia tingut, entre els superiors, el suport explícit (trauria el tancs a València) del tinent general Jaime Miláns del Bosch. El cop no estava reeixint i Armada li proposaria a Tejero un govern de concentració nacional on s'integrarien tots els grans partits. Tejero no acceptaria. El Rei, per la seva banda, parlaria amb tots els cap militars de totes les regions durant el dia, restant a l'expectativa, i, a la matinada del 24 de febrer, apareixeria a la televisió anunciant que el cop d'estat havia fracassat.

“El 23F ha hecho correr ríos de tinta. Es imposible conocer con exactitud la complejidad de las tramas militares que estuvieron detrás del golpe, la implicación definitiva del Rey, la complicidad de los partidos políticos, la participación de empresarios y financieros. Tras el 23F, la clase política, la monarquía y el alto mando militar decidieron dar carpetazo al asunto y meter los papeles no destruidos en archivos guardados con la reserva de máximo secreto.”.⁹² Dificilment se sabrà mai la veritat plena, però hi ha teories de tota mena. Pot ser que fos un cop d'estat per fer fora l'UCD del govern, per generar por a la societat d'una possible tornada al passat. També podria ser que hi hagués partits polítics al darrere, Fraga, per exemple, diria “Me llega información segura de que el general Armada ha dicho que estaría dispuesto a presidir un gobierno de concentración nacional”⁹³, o que, vertaderament, tan sols fos una cosa interna de la Guàrdia Civil i l'exèrcit. Fins i tot, s'ha arribat a parlar d'una jugada embolicada en una situació extremadament tensa per, essent controlada, acabar esdevenint un reforçament per la democràcia davant l'opinió pública i totes les capes de la societat. D'altra banda, per últim, el silenci del Rei durant tot el dia 23 genera moltes incerteses que, de moment, no s'han pogut comprovar del cert. En qualsevol cas, l'intent de cop d'estat d'Antonio Tejero havia fracassat i la Transició espanyola seguiria el seu camí.

2.8. ETA (pm) i ETA (m), diferències insalvables.

Les interpretacions del cop d'estat entre ETA (m) i ETA (pm) seran completament divergents. ETA (m) i les organitzacions del KAS interpreten el 23F com un auto-cop del Exèrcit que els ha permès reforçar la seva posició dins de l'Estat. Entenen el cop d'estat com l'evidència el fracàs de la reforma política basada en el franquisme sense Franco. ETA (pm), per la seva banda, el 20 de febrer havia segrestat als cònsols d'Àustria i El Salvador a Bilbao i al d'Uruguai a Pamplona, i ho havien intentat amb els representants de Portugal i la República Federal d'Alemanya a Donostia. Les manifestacions multitudinàries arreu de l'estat en contra del colpisme i a favor de la Constitució farien canviar els postulats a l'organització. Aquestes mobilitzacions exercirien una enorme pressió sobre ETA (pm) perquè, en aquest context, cessés la seva activitat armada com a condició per negociar els problemes bascos. Finalment, el 28 de febrer, alliberaria als cònsols i declararia un alto el foc indefinit que seria el pas previ per la seva autodissolució definitiva l'any 1982.

⁹¹ Emmanuel Rodríguez López, *op. cit.*, p. 258.

⁹² *Ibidem*, p. 259.

⁹³ De Manuel Fraga, *En busca del tiempo servido*, p. 226. Citat a Emmanuel Rodríguez López, *op. cit.*, p.261.

L'editorial de la revista Punto y Hora de Euskal Herria, pròxima als postulats del KAS, ETA (m) i HB, seria molt contundent en el seu número 216 de principis de març del 1981. "Tenía que llegar y llegó. Era un problema de coherencia. Lo verdaderamente extraño era la etapa que se estaba viviendo. Un partido con pretensiones y corte eurocomunista hipotecado o hipotecando a un brazo armado. [...] Una de dos: o Euskadiko Eskerra (EIA) renunciaba al eurocomunismo o de otra forma tenía que liquidar a ETA (pm). EIA se ha alineado definitivamente al tren de Marcháis, Berlinguer, Carillo... y los fuegos artificiales de los poli-milis se han liquidado con la traca final de los cónsules. [...] A la hora de situar el hecho quedan sin embargo muchos interrogantes en el camino ¿En qué condiciones se ha tomado esta decisión? Porque nadie quiere creerse que hayan sido dejados en la estacada, las decenas de prisioneros que, por defender el Estatuto con las armas, hoy purgan largas condenas en Soria o Carabanchel o Herrera de la Mancha... Confiemos en que al menos este paso traiga la libertad a algunos. Confiemos... y esperemos que EE por fin libre su molesto hijo (¿o padre?) pueda por fin mostrarse sin tapujos como lo que es: un partido de orden, de la izquierda civilizada, el PSUC de Euskadi. Mientras tanto ETA (m), a la que ahora habrá que volver a llamar simplemente ETA, sigue la lucha." ⁹⁴

A la citada revista eren publicats els comunicats d'ambdues organitzacions, el d'ETA (pm) que renunciava a les armes i el d'ETA (m) que anunciava que continuava activa. ETA (pm) començava la seva argumentació explicant el canvi d'estratègia de mitjans del 1976, on la lluita armada passava a ser secundària i tenia la funció de garantir amb les seves accions les conquestes que el poble treballador anés aconseguint. En el text es criticava la dinàmica acció-repressió-acció donat que, segons el polimilis, havia fet impossible que ETA esdevingués organització d'avantguarda i tracés així una estratègia vencedora. El comunicat avançava, tot i reconèixer errors, recordant l'heroica lluita antifranquista duta a terme per ETA, quan estava unida i quan no. En el postfranquisme, els polimis recorden que si per ETA militar tot continuava igual ells havien fet un altre anàlisi. Amb l'augment de les mobilitzacions de les masses, ETA (pm) veuria la necessitat de crear un partit que duqués a terme la lluita institucional i portés el pes de la lluita de masses. La lluita armada, recordaven, havia canviat radicalment de sentit. Amb la creació d'EIA i considerant que no era l'organització armada qui havia de traçar les estratègies, marxarien del KAS canviant de direcció i aliances. El comunicat, seguiria explicant la seva aposta i defensa a ultrança de l'Estatut autònom donat que, segons ells, no podia ser d'altre forma perquè després del franquisme era impossible la revolució cap a la independència i el socialisme.

A diferència d'ETA (m), els polimis defensaven que ells havien actuat amb una estreta relació amb la lluita de masses i l'acció institucional. També, argumentaven que tan les seves accions com les d'ETA (m), tot i no voler-ho, havien sigut claus per aconseguir l'Estatut d'Autonomia. En definitiva, exceptuant alguns errors, defensaven la seva acció armada fins aleshores com un instrument de la lluita de classes. Arribats en aquest punt, el comunicat s'enfocava en explicar els motius de l'alto el foc. Començava dient que si la lluita armada realment era un instrument valuós, en aquell context l'alto el foc també podria permetre avenços en la lluita. "No es cierto el presunto principio de que sin acción armada no hay organización armada"⁹⁵. I seguia raonant que havia arribat un d'aquells moments on l'acció armada havia de replegar-se i deixar pas a altres vies per resoldre els problemes. Els polimis defensaven que la transició no s'havia acabat

⁹⁴ *Punto y Hora de Euskal Herria* nº216, març 1981, editorial p. 3.

⁹⁵ *Punto y Hora de Euskal Herria* nº216, març 1981, p. 23.

ni a Euskadi ni a Espanya i que aleshores, després del 23F, el feixisme tornava a tenir possibilitats reals de fer-se amb el poder. En aquest context, la direcció d'ETA (pm) decidiria ordenar a tots els seus escamots el cessament de qualsevol acció prevista i crearien així estar creant un context més favorable per a l'acord i consens entre forces polítiques. Per acabar, reafirmava la seva decisió de deixar als partits polítics i sindicats el protagonisme del desenvolupament de l'Estatut i les llibertats democràtiques. A més a més, emplaçava a ETA (m) a seguir el mateix camí.⁹⁶

Per la seva banda, el comunicat d'ETA (m) seria substancialment diferent. El text s'iniciava parlant d'auto-cop d'estat i el fracàs que això havia provocat per el pla de reforma política. Argumentaven que aquesta situació era previsible i que ja des de l'Operació Galàxia estaven convençuts que podia tornar a passar en qualsevol moment. ETA (m) seguia amb la seva crítica a l'exèrcit i a la seva presència i actuació a Euskadi Sud, amb la repressió i les morts que provocaven. El document continuava fent un repàs a les accions armades d'ETA en relació a la central nuclear de Lemóniz i recordant la mort de Jose Txiki a mans de la policia. Avançant en el text, ETA (m) es reafirmava en que "Ahora más que nunca se confirma la necesidad de que en el Estado español se lleve adelante una auténtica ruptura democrática, aquella que, en su día, a la muerte del dictador Franco, hubiese abierto una puerta de progreso y convivencia social dentro del Estado y en las relaciones de éste con las nacionalidades que lo integran."⁹⁷ El text avança cap el seu final i ETA (m) rebutjava una i altra vegada el procés de Transició espanyol, les seves eleccions i les seves promeses. A més a més, fan una crítica a l'oposició i a les esquerres estatals que culpaven a ETA d'aquest intent de cop d'estat sense posar el dit a l'exèrcit que era l'únic responsable. Per acabar, ETA (m) "considera que el establecimiento de un régimen democrático a escala estatal pasa ineludiblemente por el asentamiento en Euskadi Sur de un régimen de autogobierno, como el contenido en la alternativa KAS. [...] Amnistia, legalización de partidos independentistas, retirada de los cuerpos represivos españoles y un régimen estatutario basado en la priorización de nuestra lengua nacional y la unidad territorial de las cuatro regiones históricas de Euskadi Sur, así como el reconocimiento del derecho de la autodeterminación, son los ejes centrales conocidos y ofrecidos públicamente por ETA para determinar el alto el juego."⁹⁸ Mentre l'estat espanyol, conclouria el text, no satisfés aquestes condicions, ETA continuaria la seva campanya armada.⁹⁹

2.9. Any 1982, el PSOE guanya les eleccions i entra a governar.

Els efectes del cop d'estat frustrat del 23 de febrer es veuran ràpidament amb les accions del nou govern de Calvo Sotelo. S'elaborarà una llei anomenada Llei de la Defensa de la Democràcia, s'intervindrà l'exèrcit, s'augmentarà encara més la lluita antiterrorista, es prepararà l'ingrés a l'OTAN d'Espanya i, sobretot, tirarà endavant el procés autonòmic mitjançant la Ley Orgánica Armonizadora del Proceso Autonómico, coneguda popularment com a LOAPA., fruit d'un acord de l'UCD i el PSOE exclouent els partits nacionalistes.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 21-26.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 27-29.

El govern de Calvo Sotelo, però, no va trobar el suport del PSOE en la decisió de sol·licitar l'ingrés d'Espanya a l'OTAN, el que posava fi a l'ambigüitat del govern d'Adolfo Suárez en aquest tema. Calvo Sotelo exposaria en el seu discurs d'investidura abans del cop que la posició geopolítica d'Espanya no li permetia ser neutral. El PSOE es va oposar a la pretensió del govern d'aprovar l'entrada d'Espanya a l'OTAN amb una votació al Congrés i, quan finalment el 29 d'octubre de 1981 aquesta es va produir (186 diputats van votar a favor i 146 en contra), Felipe González va prometre que quan arribés al poder convocaria un referèndum sobre la permanència.

Leopoldo Calvo Sotelo es va trobar amb una situació molt difícil agreujada per la crisi econòmica i la seva pròpia fragilitat parlamentària. La llei de divorci, gestada a partir de març de 1981, va produir el primer cas d'indisciplina parlamentària centrista. El sector socialdemòcrata, principal impulsor de la llei, va votar amb l'oposició al Senat quan el sector democristià va intentar introduir una "clàusula de duresa" que s'havia acordat prèviament pel que no va ser aprovada. UCD també es va mostrar completament dividida quan es va debatre la llei d'Autonomia Universitària o la de la televisió privada, de manera que cap de les dues lleis va arribar a aprovar-se. El principal partit de la reforma era un cadàver polític, dividit, fraccionat i sense el líder carismàtic, donat que Adolfo Suárez va abandonar-lo el juliol del 82.

Al mateix temps que l'UCD s'ensorrava en els processos electorals de les diferents comunitats autònomes, el PSOE anava guanyant suports gràcies a la imatge que estava projectant ben representada per un líder relativament jove i sense un passat franquista: la de ser un partit unit, seriós i responsable, el partit del canvi. El PSOE, que abandonava del tot les tesis més socialistes, passaria a parlar de la "modernització" d'Espanya en lloc del socialisme. A causa de la difícil situació que vivia l'UCD i davant la dificultat per seguir governant, Calvo Sotelo va anticipar les eleccions i convocaria així els tercers comicis post Franco pel 28 d'octubre de 1982.

Al País Basc, les accions d'ETA (m) influencien el clima polític. Després del 23F, l'objectiu de l'organització armada segueix sent el mateix, l'exèrcit. El 19 de març dona mort al Tinent Coronel Ramón Romeo i dos dies després al Tinent Coronel d'Artilleria retirat José Luis Prieto. El 7 de maig, ETA ataca al Jefe de Cuarto Militar de la Casa del Rey, Joaquín Valenzuela, ferint-lo greument i assassinant els tres militars que l'acompanyaven. ETA, sense apreciar canvis a la societat ni a l'estat ni al govern, segueix amb la mateixa tàctica que abans del 23F. En el *Zuzen* (butlletí d'ETA) del 16 de gener del 1982, l'organització explica l'estratègia que pretenien seguir per aconseguir els seus objectius: "No creemos que el Ejército y la Oligarquía españoles sean capaces de mantener una situación estable en el Estado con un 'frente de guerra' en el Norte permanentemente abierto y esto muchos menos en una situación de pseudo-democracia... Debe producirse una salida que pueda ser de acuerdo con los intereses de las clases populares. Esta salida, para Euskadi, se concreta en la consecución de la alternativa KAS... frente al golpe ya producido, el quehacer de los revolucionarios vascos se concreta en dos palabras: Resistencia y Organización."¹⁰⁰ Així doncs, es mirava el conflicte a llarg termini. Atacar l'estat amb les accions de sempre i resistir a la repressió i a les accions de les organitzacions parapolicials. ETA gaudia encara de molts suports i l'esquerra abertzale al voltant del KAS i HB mantenia intacte l'estratègia on el grup armat tenia un paper rellevant en la lluita.

¹⁰⁰ *Zuzen*, nº16, gener de 1982, "los militares, la Reforma y el golpe".

Durant els anys 1981-82, les organitzacions del KAS i HB popularitzen el concepte del Movimiento de Liberación Nacional Vasco (MNLV) per designar al conjunt d'organismes del nacionalisme radical basc, estructurats en quatre nivells: ETA, com la avantguarda del KAS; organitzacions del KAS (partit i organisme de masses) com a bloc dirigent; HB com a Unitat Popular dirigida pel KAS; i la base social basca independentista simpatitzant, en la seva majoria, votants d'HB. A l'abril del 1982, quatre dies després de l'últimàtum donat per ETA perquè les FOP marxïn d'Euskadi, HB declararà públicament estar disposada a ser intermediària en una negociació entre ETA i els poders fàctics (per exemple, l'Exèrcit) sobre la base dels punts de l'Alternativa KAS. Es tanca així, en el si del nacionalisme abertzale, el cicle de subordinació de l'esfera civil respecte la militar; la alternativa KAS que havia nascut com una alternativa civil de ruptura amb el règim franquista, i que s'havia transformat a l'any 1978 en els cinc punts que ETA militar exigia a canvi d'un alto al foc, serà vista a partir d'aleshores com un acord entre dos poders, el basc (ETA) i l'espanyol (forces armades), respecte del qual HB només tindria un simple paper intermediari.¹⁰¹

El 1982, seria, al capdavant, un any històric que per molta gent suposaria el final de la transició i la consolidació de la democràcia a Espanya. Les eleccions d'octubre el 82 suposarien la victòria del PSOE de Felipe González per una amplíssima majoria absoluta, ocupant 202 dels 350 escons del Congrés i gairebé la meitat del total de sufragis vàlids emesos. L'altre gran succés rellevant dels comicis va ser l'enfonsament esperat de la UCD que va perdre 155 escons i pràcticament va desaparèixer de la vida política espanyola. Per contra, la coalició formada per Aliança Popular, va passar a ocupar l'espai polític d'UCD, convertint-se així en el principal partit de l'oposició i l'eix referencial de la dreta a Espanya fins els nostres dies. El PCE, per la seva banda, va perdre més d'un milió de vots obtenint tan sols 19 escons, quedant en la irrellevància política i amb una important crisi interna de la qual ja no es recuperarien.

A Euskadi, el PNB mantindria la imbatibilitat electoral amb 395.656 vots i 8 diputats per davant HB que quedaria estancada amb 210.601 suports i 2 diputats, un menys que a les anteriors generals. EE, per últim, mantindria l'escó obtingut a les eleccions del 77 i del 79 i aconseguiria 100.326 vots, quinze mil més que al 79.

El nou govern socialista presidit per Felipe González i amb Alfonso Guerra com a vicepresident, va desenvolupar una política orientada, d'una banda, a aprofundir i assentar la democràcia, i, d'altra banda, a impulsar una important sèrie de reformes, entre les quals es destaquen la professionalització de les Forces Armades, la plena funcionalitat del model d'Estat de les Autonomies, la reforma educativa, les mesures de sanejament econòmic i l'impuls a una legislació modernitzadora en temes com la despenalització de l'avortament i la igualtat de la dona. Serien els temps d'or de la socialdemocràcia que estabilitzaria la monarquia parlamentària a Espanya amb unes polítiques dirigides a accontentar les capes mitjanes-altes de la societat on els treballadors tornarien a quedar fora del marc polític. El moviment obrer assumiria amb els anys que el govern socialista tampoc els tindria en compte i el 1988 es produiria una vaga general convocada pels propis sindicats a l'òrbita del partit del govern.

Pel que fa al País Basc, el PSOE desenvoluparia el plan ZEN (Zona Especial Norte) per desactivar la subversió basca mitjançant mètodes legals i il·legals com els GAL (Grupo Antiterroristas de Liberación) o la introducció de la droga al jovent d'Euskadi per part de les FOP espanyoles. ETA,

¹⁰¹ Francisco Letamendia, *E.T.A., en la Transición, op. cit.*, p. 422-428.

per la seva banda, mantindria una altíssima activitat durant els anys 80 recolzant-se amb el seu braç polític, HB, i a poc a poc aniria eixamplant la mira dels seus objectius militars a l'apreciar que les seves reivindicacions seguien sense acomplir-se.

3. Conclusions

D'entrada, vull remarcar que la rellevància de l'esquerra abertzale durant la Transició espanyola queda totalment demostrada pel fet que no existeix un llibre sobre la Transició que no tingui capítols o apartats referint-se a la qüestió basca. Aquest procés, per la seva banda, com he dit, ha estat àmpliament estudiat i se'n poden extreure conclusions de tota mena.

Com he explicat en aquest treball, amb la mort del dictador Franco la possibilitat de continuar amb el mateix règim dictatorial es feia impossible. La única figura capaç d'aglutinar al franquisme sociològic per continuar amb un franquisme sense Franco era la de l'almirall Carrero Blanco i aquest seria assassinat brutalment per ETA l'any 1973. Aquesta, sens dubte, seria l'acció cabdal de l'organització armada que la situaria directament a l'avantguarda de l'antifranquisme, tan a Euskadi com arreu de l'estat.

Amb la mort de Franco, doncs, l'estat espanyol se situava en una posició favorable per avançar cap a una democràcia. Els moviments socials, veïnals, polítics i obrers havien abandonat la por durant els últims anys de dictadura i ningú pot negar avui en dia el seu paper rellevant pel canvi de règim. El Rei, sabedor que no tenia altre sortida, donaria el poder a Adolfo Suárez per emprendre el camí de la reforma.

En aquest procés de Transició, la reforma o la ruptura eren el debat principal en les posicions de l'antifranquisme. En aquesta línia, el paper del PCE acceptant el nou estat de les coses seria importantíssim per segellar la unitat política al voltant de la reforma. Es pot dir sense mitges tintes, que sense el paper dels comunistes a Espanya aquesta Transició hagués sigut encara més complicada o, fins i tot, impossible.

Exclosos d'aquesta reforma del franquisme quedarien els moviments situats més a l'esquerra del mapa ideològic, bastant residuals a l'estat espanyol, el "búnker" franquista, impassible davant la possibilitat de qualsevol canvi, i els moviments nacionalistes més radicals de la perifèria de l'estat. En aquest últim grup, l'esquerra abertzale seria el moviment que més suports tindria.

L'estratègia abertzale amb la referencialitat d'ETA (m) no variaria després de la mort del dictador. Si bé, ETA (pm) si apreciaria canvis en la situació política, ETA (m) i les forces del KAS negarien qualsevol variació en les estructures franquistes i, per tant, continuarien la seva acció armada que, de fet, augmentaria d'intensitat a partir del 1977. La possibilitat de l'alto al foc només es donaria si l'estat espanyol acceptava els punts de l'Alternativa KAS, la proposta de mínims de l'esquerra abertzale.

Un aspecte remarcable de la història de l'esquerra abertzale és que, a diferència de molts altres moviments, al País Basc l'organització armada seria la que donaria pas a les organitzacions polítiques. D'ETA, que naixia l'any 1959, sorgirien la gran majoria d'organitzacions de l'esquerra abertzale en forma d'escissions o noves línies estratègiques. Aquesta preponderància de la lluita

armada per sobre la lluita civil seria la que intentaria canviar ETA (pm). L'organització politico-militar apostava per la lluita armada com una eina secundària en la lluita i ja a les primeres eleccions generals donaria suport a la coalició formada per Euskadiko Eskerra.

D'altra banda, durant el procés de Transició, el govern de Suárez va haver de fer autèntics equilibris per mantenir l'exèrcit espanyol al costat de la proposta democràtica. És una evidència que la Transició espanyola està marcada per la por constant de les esferes polítiques d'un aixecament militar que, finalment, arribaria l'any 1981. Aquest hàndicap seria constantment criticat per l'esquerra abertzale que veia com s'estava construint un nou règim sense plenituds democràtiques on tot havia de tenir el vist i plau dels antics repressors del franquisme.

Les eleccions democràtiques del 1977 i el 1979 donarien el poder als reformistes hereus del franquisme representats per l'UCD. A Euskadi, la via institucional estaria totalment marcada pel paper del PNB que guanyaria tots els comicis durant el període aquí estudiat. Tanmateix, a partir del 1978, la coalició de l'esquerra abertzale Herri Batasuna passaria a ser l'alternativa electoral del partit hegemònic malgrat que els seus diputats renunciaven a la lluita institucional (exceptuant els ajuntaments). Aquesta coalició es basava en la negació del nou estat de les coses, rebutjant la Constitució, l'Estatut d'Autonomia i, per tant, no legitimant l'ordre que s'estava creant. HB jugaria un paper importantíssim donat que, aprofitant-se del *desencanto*, seria capaç d'organitzar mobilitzacions multitudinàries amb una part del poble que malgrat no militar a ETA donava suport a les accions del grup armat.

A partir del 1977, les accions d'ETA contra l'exèrcit anirien augmentant en número i contundència. Això també generaria una acció contrària on grups parapolicials d'extrema dreta donaven mort a militants de l'esquerra abertzale. L'enfrontament entre els FOP i l'esquerra abertzale s'accentuaria encara més a principis dels 80. L'estratègia d'acció-repressió-acció, a més a més, donava a ETA suports fora del seu cabdal polític.

El segon govern de Suárez, per la seva banda, esdevindria l'inici de la fi de l'UCD. Els problemes econòmics, socials i polítics d'Espanya se sumarien a una crisi interna de partit que acabaria amb la dimissió de Suárez a principis de l'any 1981. En aquell context, quan s'havia d'aprovar al nou President del Govern Calvo Sotelo, el 23F Antonio Tejero lideraria un intent de cop d'estat que fracassaria. Espanya tremolaria, però encara que pugui semblar contradictori, aquell cop d'estat fallit esdevindria amb el temps la consolidació definitiva de la monarquia parlamentària.

Al País Basc, ETA (pm) deixaria les armes i ETA (m) apostaria per una estratègia de confrontació i desgast que, a la llarga, els hauria d'aproximar als seus objectius. Tanmateix, l'esquerra abertzale que havia tingut un paper importantíssim en l'antifranquisme, veia com la reforma política s'estava tancant i la possibilitat d'una ruptura es feia cada vegada més remota. Si bé es cert que el PSOE, vencedor de les eleccions del 1982, hauria de traçar iniciatives il·legals per combatre el problema basc i el suport popular a les accions d'ETA, l'esquerra abertzale entraria en un cercle de violència versus violència que els imposaria uns límits que ja no superarien.

Així doncs, aquesta Transició plena de conflictes, violència i enfrontaments, a diferència del relat oficial que la planteja com a modèlica, acabaria amb una victòria electoral incontestable de la socialdemocràcia. Espanya entraria en un procés de "modernització" on s'intentaria anar deixant enrere les diferències de la Guerra Civil, el concepte de les dues espanyes, per generar un consens definitiu al voltant de la democràcia que, en qualsevol cas, mai no acceptaria la

dissidència. Al capdavant, si bé és cert que aquesta Transició seria acceptada socialment per la majoria, la oposició a aquesta reforma seria perseguida i silenciada, sovint amb la presó i les tortures. Si estaves en contra de la reforma, se suposava que estaves en contra la democràcia, i, per tant, eres un focus ideal de repressió.

Per últim, l'esquerra abertzale mantindria els seus postulats rupturistes fins a la dècada del 2000, no reconeixent cap tipus de canvi substancial en la societat i la política espanyola. Aquesta idea de rebuig a tot l'establert li generaria molts suports però també li suposaria viure en un marc sense consens i enfrontat a tothom. El conflicte basc seria evident tan a dins de les fronteres basques com a fora d'elles, i el nivell d'activitat política seria altíssim en tots els àmbits. La idea de la confrontació constant seria acceptada i exercida durant dècades per una part de la societat basca que anhelava un somni frustrat d'independència i socialisme per al conjunt d'Euskal Herria.

4. Bibliografia

Arregui, Natxo. *Memorias del KAS 1975-1978*. Donostia: Hordago, 1981.

Beorlegui Zarranz, David. *Transición y melancolía. La experiencia del desencanto en el País Vasco (1976-1986)*. Madrid: Posmetropolis editorial, 2017.

Casanova, Iker. *ETA 1958-2008. Medio siglo de historia*. Tafalla: Txalaparta, 2007.

Clark, Robert. *"The basque insurgents: ETA 1952-1980"*. University of Wisconsin Press, 1984.

Egaña Sevilla, Iñaki. *Diccionario histórico-político de Euskal Herria*. Tafalla: Txalaparta, 1996.

Fusi, Juan Pablo i Pérez, José Antonio. *Euskadi 1960-2011. Dictadura, transición y democracia*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2017.

Garmendia, Jose María. *Historia de ETA*. Donostia: Haranburu-RB, 1995.

Hermet, Guy. *Los comunistas en España*. Paris: Ruedo Ibérico edició llengua castellana, 1972.

Letamendia, Francisco. *Historia del nacionalismo vasco y de E.T.A. Eta en el franquismo (1951-1976)*. Donostia: R&B Ediciones, 1994.

Letamendia, Francisco. *Historia del nacionalismo vasco y de E.T.A. E.T.A, en la Transición*. Donostia: R&B Ediciones, 1994.

Letamendia, Francisco. *El no vasco a la Reforma*. Tom I i II. Donostia: Editorial Txertoa ,1979.

Linz, Juan, Andrés Orizo, Francisco y Vila, Darío. *Conflicto en Euskadi*. Madrid: Espasa-Calpe, 1986.

Lorenzo Espinosa, Josemari. *ETA la historia no se rinde*. Boltxe Liburuak, 2018.

Molinero, Carme edición. *La Transición treinta años después*. Barcelona: ediciones Península, 2006.

Muniesa, Bernat. *Dictadura y monarquía en España. De 1939 hasta la actualidad*. Barcelona: Ariel Historia, 1996.

Preston, Paul. *El triunfo de la democracia en España: 1969-1982*, Barcelona: Plaza&Janes Epoca, 1986.

Riquer, Borja de. *Historias de España. La dictadura de Franco*. Crítica, 2010.

Rincon, Luciano. *ETA (1974-1984)*. Barcelona: Plaza &Janes, 1985.

Rodríguez López, Emmanuel. *Por qué fracasó la democracia en España. La transición y el régimen del '78*. Madrid: Traficante de sueños, 2015.

Tusell, Javier. *Carrero. La eminencia gris del régimen de Franco*. Temas de hoy, 1993.